

Φιλοσοφημένος «Λούκουλλος» ή ασκητής: ο παρεξηγημένος επικούρειος ηδονισμός

Παναγιώτης Πουλακίδας

*Abstract*_ Panagiotis Poulakidas | A philosophically-minded “Lucullus”
or an ascetic: the misconception of Epicurean hedonism

For Epicurus pleasure is the goal of our life. But not every kind of pleasure. It is a particular kind of pleasure that represents this goal, namely lack of both bodily pain (*aponia*) and mental distress (*ataraxia*). But accepting this Epicurean suggestion leads us to the following questions: what kind of life is the Epicurean one? Does Epicurus suggest that we should live an ascetic way of life or that we should enjoy pleasure regardless of its source?

According to my proposal the answer to both these questions is negative. Epicurean attitude towards luxury turns out to be rather different from outright rejection, and a closer examination of this feature of his ethical stance may shed some broader light on his view of pleasure, its relation to desire, and its role in our lives. In order to elaborate this suggestion, I will follow three steps. Firstly, I will present the Epicurean classification of desires. Secondly, I will explain the two mutually exclusive interpretations of the Epicurean attitude towards luxury and simplicity. Thirdly, I will suggest that there is a place for both luxury and simplicity in the life of the Epicurean Sage.

1. Εισαγωγή¹

ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ άραγε η στάση του επικούρειου Σοφού απέναντι στις ηδονές; Μήπως τις αρνείται όλες εκτός από αυτές που είναι αναγκαίες για να επιβιώσει;² Ή μήπως, όπως τον κατηγορήσε ο Τιμοκράτης (Δ.Λ. 10.5-8), επιζητά την ηδονή απ’ όπου κι αν προέρχεται; Η αδυναμία εύκολης απάντησης σε αυτά τα ερωτήματα καταδεικνύει το πόσο παρεξηγημένη είναι, από την εποχή της έως και σήμερα, η επικούρεια φιλοσοφία. Ο Επίκουρος ήταν ηθικός ηδο-

¹ Στο παρόν άρθρο θα χρησιμοποιηθούν οι εξής συντομογραφίες: Δ.Λ. = Διογένης Λαέρτιος *Βίοι Φιλοσόφων*, Επίκουρος *Ε.Π.* = Επίκουρος *Ἐπικούρου Προσφώνησις*, Επίκουρος *Κ.Δ.* = Επίκουρος *Κύριαι Δόξαι*, Επίκουρος *Επ.Ηρ.* = Επίκουρος *Ἐπιστολή πρὸς Ἡρόδοτον*, Κικέρων *Tusc. Disp.* = Marcus Tullius Cicero *Tusculanae disputationes*, Κικέρων *De fin.* = Marcus Tullius Cicero *De finibus bonorum et malorum*, Στοβαίος *Ανθ.* = Ιωάννης Στοβαίος *Ανθολόγιον*, Usener = *Epicurea* (Usener ed.). Επιπλέον, οι μεταφράσεις των κειμένων του Επίκουρου ακολουθούν τις μεταφράσεις του Ζωγραφίδη 2009. Οι μεταφράσεις των υπόλοιπων αποσπασμάτων είναι δικές μου.

² ΜITSIS 1988, ANNAS 1989, 1993 και ERLER & SCHOFIELD 1999.

νιστής,³ υποστήριζε δηλαδή τη θέση πως η ηδονή αποτελεί το ύψιστο αγαθό και μοναδικό συστατικό της ευδαιμονίας μας. Όχι όμως κάθε μορφή ηδονής. Ο Επίκουρος επιμένει πως η ανώτατη μορφή ηδονής, η λεγόμενη *καταστηματική ηδονή*, αποτελεί την ηδονή που βιώνουμε όταν βρισκόμαστε σε μία κατάσταση η οποία χαρακτηρίζεται από απόλυτη έλλειψη σωματικού πόνου και πνευματικής ταραχής (Δ.Λ. 10.136). Πώς οδηγείται όμως κανείς σ' αυτήν την κατάσταση και ποιες από τις αμέτρητες διαθέσιμες ηδονές της καθημερινότητάς μας είναι ικανές να μας οδηγήσουν σε αυτήν;

Είναι αλήθεια πως ήδη από την εποχή του ο Επίκουρος κατηγορήθηκε για έκλυτο βίο. Πιο συγκεκριμένα γνωρίζουμε πως ο Τιμοκράτης, ο οποίος έζησε στον Κήπο μαζί με τον Επίκουρο, αυτομόλησε από αυτόν και έγραψε κείμενα στα οποία περιέγραφε τον φιλόσοφο ως έναν κοιλιόδουλο ο οποίος ενδιαφερόταν μόνο για την ικανοποίηση των ηδονών του (Δ.Λ. 10.5-8). Αυτή η παρερμηνεία ακολουθεί την επικούρεια φιλοσοφία έως και τις μέρες μας και έχει γίνει υπό μία έννοια μέρος της pop κουλτούρας. Όπως σημειώνει σχετικά ο Ζωγραφίδης:

Τα πολυτελή εστιατόρια και οι στήλες γαστρονομικής αρθρογραφίας που έχουν πάρει το όνομα του Επίκουρου είναι μία ανάλαφρη παρερμηνεία του φιλοσόφου ως φιλοσοφημένου Λούκουλου, την οποία και ο ίδιος πιθανώς θα απολάμβανε με το ψωμοτύρι του.⁴

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν σχολιαστές οι οποίοι, μελετώντας τα κειμενικά τεκμήρια που έχουμε στην κατοχή μας, εντοπίζουν έναν τελείως διαφορετικό Επίκουρο. Έναν Επίκουρο ασκητή, ο οποίος δεν ενδιαφέρεται καθόλου για την πολυτέλεια και τις φυσικές και μη αναγκαίες ηδονές παρά μόνο για την ικανοποίηση των απολύτως απαραίτητων αναγκών προκειμένου να είναι κανείς σωματικά και ψυχικά υγιής.⁵ Σκοπός μας στο παρόν άρθρο είναι αφενός να αναιρέσουμε τις δύο παραπάνω εικόνες και αφετέρου να αναδείξουμε, βασιζόμενοι στα ίδια τα επικούρεια αποσπάσματα, την ορθή επικούρεια στάση απέναντι στις ηδονές. Προκειμένου να το καταφέρουμε αυτό στις σελίδες που ακολουθούν θα μελετήσουμε, πρώτον, την επικούρεια διάκριση

³ Κοινό τόπο στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία αποτελεί η θέση πως η ηθική θεωρία του Επίκουρου είναι μία θεωρία ηθικού ηδονισμού (ethical hedonism), δηλαδή μία θεωρία η οποία υποστηρίζει πως η αξία και απαξία κάθε πράξης ορίζεται πάντοτε αναφορικά με το εάν η πράξη αυτή δημιουργεί ηδονή ή πόνο στο υποκείμενο και πως το ύψιστο αγαθό και μοναδικό συστατικό στοιχείο της ευδαιμονίας μας συνίσταται σε κάποια μορφή ηδονής (καταστηματική ηδονή). Ο μόνος που διαφωνεί με αυτή τη θέση είναι ο DIMAS 2019, ο οποίος υποστηρίζει πως το τέλος της ανθρώπινης φύσης, επικούρεια μιλώντας, δεν είναι η καταστηματική ηδονή αλλά η κατάσταση στην οποία βρίσκεται το υποκείμενο (*κατάστημα*) όταν βιώνει καταστηματική ηδονή. Υπό αυτή την έννοια η ίδια η καταστηματική ηδονή δεν αποτελεί το τέλος της ανθρώπινης φύσης αλλά το επιστημολογικό μέσο με το οποίο αντιλαμβανόμαστε το τέλος της ανθρώπινης φύσης.

⁴ ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ 2009, 18.

⁵ MITSIS 1988, ANNAS 1989, 1993 και ERLER & SCHOFIELD 1999.

των επιθυμιών (ενότητα 2) και, δεύτερον, τη στάση του επικούρειου Σοφού απέναντί τους (ενότητα 3). Το συμπέρασμά μας έγκειται στην ιδέα πως ο Επίκουρος δεν αγκαλιάζει ούτε απορρίπτει μήτε την πολυτέλεια μηδέ τη λιτότητα καθαυτή. Αντίθετα, η ζωή του επικούρειου Σοφού έχει χώρο και για τα δύο στοιχεία αρκεί η εκλογή ανάμεσα σε αυτά να πραγματοποιείται πάντοτε με άξονα τις συνέπειες που αυτή η παροντική επιλογή θα έχει στη μελλοντική απονία και αταραξία του (καταστηματική ηδονή).

2. Η επικούρεια διάκριση των επιθυμιών

Η επικούρεια διάκριση των επιθυμιών εντοπίζεται σε τέσσερα διαφορετικά χωρία. Το πρώτο βρίσκεται στην *Επιστολή προς Μενοικέα* 127, το δεύτερο είναι η *Κοινή Δόξα* 29, μαζί με το σχετικό σχόλιο που εμφανίζεται στο χειρόγραφο του Διογένη Λαέρτιου, ενώ το τρίτο και το τέταρτο χωρίο βρίσκονται στο έργο του Κικέρωνα *De finibus bonorum et malorum* I.45 και II.26 αντίστοιχα. Ας ξεκινήσουμε με την παρουσίαση αυτών των αποσπασμάτων.

Πρέπει να αναλογιζόμαστε ότι από τις επιθυμίες άλλες είναι φυσικές και άλλες μάταιες. Από τις φυσικές πάλι, μερικές είναι αναγκαίες και μερικές απλώς φυσικές. Τέλος, από τις αναγκαίες επιθυμίες άλλες είναι αναγκαίες για την ευδαιμονία, άλλες για την απομάκρυνση του σωματικού πόνου και άλλες για την ίδια τη ζωή.⁶

Από τις επιθυμίες άλλες είναι φυσικές και αναγκαίες, άλλες φυσικές και όχι αναγκαίες και άλλες, τέλος, ούτε φυσικές ούτε αναγκαίες αλλά δημιουργούνται από τις μάταιες πεποιθήσεις. (Ο Επίκουρος θεωρεί φυσικές και αναγκαίες αυτές που εξαλείφουν τους πόνους όπως το ποτό [εξαλείφει] τη δίψα. Φυσικές και μη αναγκαίες αυτές που απλώς ποικίλλουν την ηδονή χωρίς να απομακρύνουν τον πόνο, όπως τα πλούσια / πολυτελή γεύματα. Μη φυσικές και μη αναγκαίες θεωρεί ηδονές όπως το στεφάνωμα και την έγερση αδριάντων.)⁷

Δεν υπάρχει πιο χρήσιμος και ταιριαστός οδηγός για την καλή ζωή από την επικούρεια διάκριση των επιθυμιών. Ένα είδος επιθυμιών είναι οι φυσικές και αναγκαίες, ένα δεύτερο είδος είναι οι φυσικές και μη αναγκαίες και ένα τρίτο είδος οι μη φυσικές και μη ανα-

⁶ Επίκουρος *Επ. Μεν.* 127: Ἀναλογιστέον δὲ ὡς τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσι φυσικαί, αἱ δὲ κεναί, καὶ τῶν φυσικῶν αἱ μὲν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ μόνον· τῶν δὲ ἀναγκαίων αἱ μὲν πρὸς εὐδαιμονίαν εἰσὶν ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἀοχλησίαν, αἱ δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν.

⁷ Κ.Δ. 29 και σχόλιο: Τῶν ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν εἰσι φυσικαὶ καὶ <ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ φυσικαὶ καὶ> οὐκ ἀναγκαῖαι, αἱ δὲ οὔτε φυσικαὶ οὔτε ἀναγκαῖαι, ἀλλὰ παρὰ κενὴν δόξαν γινόμεναι. (φυσικὰς καὶ ἀναγκαῖας ἡγεῖται ὁ Ἐπίκουρος τὰς ἀληθόνοσ ἀπολυούσας, ὡς ποτὸν ἐπὶ δίψουσ· φυσικὰς δὲ οὐκ ἀναγκαῖας δὲ τὰς ποικιλοῦσας μόνον τὴν ἡδονὴν, μὴ ὑπεξαίρουμένασ δὲ τὸ ἄληγμα, ὡς πολυτελεὶ στήια· οὔτε δὲ φυσικὰσ οὔτε ἀναγκαῖας, ὡς στεφάνουσ καὶ ἀνδριάντων ἀναθέσεις.)

γκαίες. Η διάκριση αυτή βασίζεται στο ότι οι αναγκαίες επιθυμίες ικανοποιούνται χωρίς πολλή προσπάθεια και κόπο. Οι φυσικές επιθυμίες δεν χρειάζονται επίσης μεγάλη προσπάθεια [για να ικανοποιηθούν] από τη στιγμή που τα πλούτη με τα οποία η φύση είναι γεμάτη είναι άμεσα διαθέσιμα και πεπερασμένα. Αλλά δεν μπορεί να βρεθεί μέτρο ή όριο στο άλλο είδος, στις μάταιες επιθυμίες.⁸

Υπάρχουν τρία είδη επιθυμίας: φυσικές και αναγκαίες, φυσικές και μη αναγκαίες και μη φυσικές μη αναγκαίες. Πρώτα απ' όλα, αυτή είναι μία άτσαλη διάκριση. Αυτό το οποίο είναι δύο είδη, αυτός [ο Επίκουρος], το διαιρεί σε τρία. Αυτό δεν είναι διάκριση αλλά διάσπαση. Αυτοί που έχουν αποκτήσει γνώσεις στη λογική, που ο Επίκουρος περιφρονεί, θέτουν τα πράγματα με τον εξής τρόπο: Υπάρχουν δύο είδη επιθυμίας, φυσικές και μάταιες, οι φυσικές διαιρούνται περαιτέρω σε αναγκαίες και μη αναγκαίες.⁹

Φαίνεται λοιπόν πως ο Επίκουρος διακρίνει τις επιθυμίες σε τρία είδη. Πρώτον, στις φυσικές και αναγκαίες, δεύτερον, στις μάταιες και τέλος, τρίτον, στις φυσικές και μη αναγκαίες. Η τριμερής αυτή διάκριση στηρίζεται σε δύο αντιθέσεις.¹⁰ Από τη μία πλευρά, εκείνο που είναι φυσικό αντιδιαστέλλεται προς το μη φυσικό. Από την άλλη πλευρά, το αναγκαίο αντιδιαστέλλεται προς το μη αναγκαίο. Ας ξεκινήσουμε λοιπόν, την ανάλυσή μας από τη διάκριση αναγκαίου – μη αναγκαίου.

Τόσο η *Επιστολή προς Μενοικέα* 127 όσο και η κριτική που ασκεί ο Κικέρων στις διακρίσεις του Επίκουρου στο *De finibus bonorum et malorum* II.26 αναδεικνύουν το γεγονός πως οι φυσικές επιθυμίες αποτελούν ένα γένος εντός του οποίου μπορούμε να εντοπίσουμε δύο είδη επιθυμιών. Τις φυσικές και αναγκαίες και τις απλώς φυσικές ή, αλλιώς, φυσικές και μη αναγκαίες. Προκειμένου να κατανοήσουμε αυτή τη διάκριση θα πρέπει να αποσαφηνίσουμε τις έννοιες «αναγκαίο», «μη αναγκαίο». Όπως σημειώνει σχετικά ο Επίκουρος στην *Επιστολή προς Μενοικέα* 127 οι φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες είναι

⁸ Κικέρων *De fin.* I.45: Quae est enim aut utilior aut ad bene vivendum aptior partitio quam illa, qua est usus Epicurus? qui unum genus posuit earum cupiditatum, quae essent et naturales et necessariae, alterum, quae naturales essent nec tamen necessariae, tertium, quae nec naturales nec necessariae. quarum ea ratio est, ut necessariae nec opera multa nec impensa expleantur; ne naturales quidem multa desiderant, propterea quod ipsa natura divitias, quibus contenta sit, et parabiles et terminatas habet; inanium autem cupiditatum nec modus ullus nec finis inveniri potest.

⁹ Κικέρων *De fin.* II.26: 'Tria genera cupiditatum, naturales et necessariae, naturales et non necessariae, nec naturales nec necessariae.' primum divisit ineleganter; duo enim genera quae erant, fecit tria. Hoc est non dividere, sed frangere. Qui haec didicerunt, quae ille contemnit, sic solent: 'Duo genera cupiditatum, naturales et inanes, naturalium duo, necessariae et non necessariae.'

¹⁰ ANNAS 1989, 148-50.

αναγκαίες είτε για την ευδαιμονία, είτε για την απομάκρυνση του σωματικού πόνου, είτε για την ίδια τη ζωή. Έτσι για παράδειγμα το να ικανοποιώ καθημερινά την πείνα και τη δίψα μου αποτελεί μία φυσική και αναγκαία επιθυμία προκειμένου να συνεχίσω να είμαι ζωντανός. Το να προστατεύω τον εαυτό μου από τις έντονες καιρικές συνθήκες, τη ζέστη και το κρύο, αποτελούν φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες προκειμένου να αποφύγω τον πόνο που θα μου δημιουργήσει μια επικείμενη ασθένεια. Αντίστοιχα, το να καταφέρω να ζήσω μία ζωή άνευ σωματικού πόνου και πνευματικής ταραχής αποτελεί μια φυσική και αναγκαία συνθήκη προκειμένου να καταφέρω να είμαι ευδαίμων.

Συνεπώς, το πρώτο στοιχείο που καθίσταται σαφές αναφορικά με τις φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες έγκειται στην ιδέα πως τα αντικείμενά τους δεν αποτελούν κάτι το οποίο επιλέγουμε αλλά αντίθετα πράγματα τα οποία χρειαζόμαστε προκειμένου να παραμείνουμε ζωντανοί, υγιείς ή να καταστήσουμε ευδαίμονες.¹¹ Δεν είναι δυνατό με κανένα τρόπο να ξεφύγουμε από τη φυσική ανάγκη της πείνας ή της δίψας μας. Συνεπώς, αυτοί οι πόνοι είναι αναγκαίοι και το γεγονός πως πρέπει να ικανοποιηθούν δεν είναι κάτι που επιλέγουμε αλλά αντίθετα κάτι που χρειαζόμαστε εκ φύσεως.

Ένα δεύτερο στοιχείο εντοπίζεται στο πρώτο απόσπασμα του Κικέρωνα (Κικέρων *De fin.* I.45) και σχετίζεται με το γεγονός πως οι φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες είναι εύκολα ικανοποιήσιμες. Αυτή η επικούρεια θέση επιβεβαιώνεται και από τον Στοβαίο (*Ανθ.* 17.23 = Usener 469):

Εξαιτίας της μακάριας φύσης [μας], η οποία έκανε όσα είναι αναγκαία να μπορούν να αποκτηθούν εύκολα ενώ όσα είναι δύσκολο να αποκτηθούν [τα έκανε] μη αναγκαία.¹²

Συνεπώς τα αντικείμενα των αναγκαίων επιθυμιών είναι εύκολο να αποκτηθούν. Η ίδια η φύση έχει φροντίσει γι' αυτό. Πράγματι, εάν αναλογιστούμε, ακολουθώντας τα παραπάνω, πως οι αναγκαίες επιθυμίες σχετίζονται, για παράδειγμα, με την ικανοποίηση της πείνας ή της δίψας μας και την προστασία μας από το κρύο και τη ζέστη, χωρίς να είναι αναγκαίο να συγκεκριμενοποιηθεί ο τρόπος με τον οποίο θα ικανοποιήσουμε αυτές τις αναγκαίες επιθυμίες, τότε καθίσταται σαφές πως η ικανοποίηση αυτών των επιθυμιών είναι αρκετά εύκολη. Για παράδειγμα η ικανοποίηση της αναγκαίας επιθυμίας της πείνας δεν εξαρτάται από το εάν θα ικανοποιήσω την πείνα μου τρώγοντας ένα ακριβό μοσχαρίσιο φιλέτο μαγειρεμένο από τον διασημότερο σεφ της πόλης μου ή μία φέτα ψωμί και ένα κομμάτι τυρί. Η ηδονή που θα βιώσω είναι η ίδια. Η εξάλειψη του πόνου που στην προκειμένη περίπτωση μου προκαλεί η πείνα ικανοποιείται με τον ίδιο τρόπο και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις. Συνεπώς, η ευκολία στην ικανοποίηση των αναγκαίων επιθυμιών έγκειται στο γεγονός

¹¹ ANNAS 1989, 151· COOPER 1999, 500-1.

¹² Στοβαίος *Ανθ.* 17.23: Χάρης τῆ μακαρίας φύσει, ὅτι τὰ ἀναγκαῖα ἐποίησεν εὐπόριστα, τὰ δὲ δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα.

πως υπάρχουν πάρα πολλοί τρόποι ικανοποίησής τους, ένα γεγονός για το οποίο έχει φροντίσει η ίδια η φύση (Στοβαίος *Ανθ.* 17.23).

Ας στραφούμε τώρα στο «μη αναγκαίο». Σύμφωνα με το σχόλιο που βρίσκουμε στο έργο του Διογένη Λαέρτιου μαζί με την *Κ.Δ.* 29:

Φυσικές και μη αναγκαίες [επιθυμίες] είναι αυτές που απλώς ποικίλλουν την ηδονή χωρίς να απομακρύνουν τον πόνο, όπως τα πολυτελή γεύματα.¹³

Το εν λόγω απόσπασμα μας παρουσιάζει δύο στοιχεία αναφορικά με τις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες. Από τη μία πλευρά, οι επιθυμίες αυτές δεν απομακρύνουν τον πόνο ενώ, από την άλλη πλευρά, απλώς ποικίλλουν την ηδονή. Σύμφωνα με τον Επίκουρο, λοιπόν, ενώ οι φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες σχετίζονται με την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών του οργανισμού και δεν αποτελούν προϊόν επιλογής, οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες είναι επιθυμίες που σχετίζονται με το μέσο που επιλέγουμε προκειμένου να ικανοποιήσουμε κάθε επιμέρους φυσική και αναγκαία επιθυμία μας. Το ερώτημα που εντοπίζεται στη δευτερεύουσα βιβλιογραφία έγκειται στο κατά πόσο η ικανοποίηση αυτών των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών αποτελεί πράγματι ένα γεγονός για το οποίο ο Σοφός πρέπει να αδιαφορήσει (ερμηνεία λιτότητας) ή εάν αντίθετα δύναται να έχει προτιμήσεις αναφορικά με τα μέσα που χρησιμοποιεί για την επίτευξη των φυσικών και αναγκαίων επιθυμιών του (ερμηνεία ποικιλίας της ηδονής).¹⁴ Η απάντηση αυτού του ερωτήματος αποτελεί τη βασική στόχευση του παρόντος άρθρου. Θα επιστρέψουμε στην ανάλυση αυτής της συζήτησης στην επόμενη ενότητα.

Ας στραφούμε τώρα στη δεύτερη διάκριση που χρησιμοποιεί ο Επίκουρος για να ταξινομήσει τις επιθυμίες μας (φυσικό – μη φυσικό) κι ας εστιάσουμε στην έννοια του μη φυσικού (μάταιου) μελετώντας τις μάταιες επιθυμίες. Οι μάταιες επιθυμίες δημιουργούνται εξαιτίας των μάταιων πεποιθήσεων (*ἀλλὰ παρὰ κενὴν δόξαν γινόμεναι*). Πώς ακριβώς πρέπει να κατανοήσουμε αυτή την πρόταση;¹⁵ Οι μάταιες πεποιθήσεις είναι πάντοτε εσφαλμένες, χωρίς αυτό να συνεπάγεται πως όλες οι εσφαλμένες πεποιθήσεις είναι μάταιες και οδηγούν

¹³ Επίκουρος *Κ.Δ.* 29: Φυσικὰς δὲ οὐκ ἀναγκαίας δὲ τὰς ποικιλοῦσας μόνον τὴν ἡδονήν, μὴ ὑπεξαιρουμένας δὲ τ' ἄλγημα, ὡς πολυτελῆ σιτία.

¹⁴ Είναι αλήθεια πως η ερμηνεία ποικιλίας της ηδονής μπορεί να δημιουργήσει μία παρανόηση, καθώς είναι δυνατό να ερμηνευτεί με δύο τρόπους. Από τη μία πλευρά, θα μπορούσε να κατανοηθεί με τρόπο κανονιστικό, ως δηλαδή να υποστηρίζει τη θέση πως ο επικούρειος Σοφός *πρέπει* να επιδιώκει την ποικιλία της ηδονής προκειμένου να είναι ευτυχημένος. Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε να κατανοηθεί με έναν λιγότερο ισχυρό τρόπο, ως δηλαδή να ισχυρίζεται πως ο Σοφός *μπορεί* να απολαύσει την ποικιλία της ηδονής όταν αυτή βρεθεί στον δρόμο του και μία τέτοια επιλογή δεν θέτει σε κίνδυνο την αταραξία του. Όπως θα δούμε παρακάτω, ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούμε την εν λόγω ερμηνεία στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου είναι ο δεύτερος, καθώς ο πρώτος είναι ασύμβατος με τις κεντρικές αρχές της επικούρειας φιλοσοφίας. Θα επιστρέψουμε σε αυτό το ζήτημα στη συνέχεια.

¹⁵ Ακολουθούμε την ANNAS 1989, 148 σε αυτό το σημείο.

στη δημιουργία μάταιων επιθυμιών. Προκειμένου μία πεποίθηση να είναι μάταιη και να μπορεί να δημιουργήσει μάταιες επιθυμίες πρέπει η πεποίθηση αυτή να σχετίζεται με ζητήματα τα οποία είναι σημαντικά για την ίδια τη ζωή του εκάστοτε ανθρώπου. Για παράδειγμα, τόσο η πεποίθηση «η γη είναι επίπεδη» όσο και η πεποίθηση «η δόξα είναι αγαθό και συστατικό στοιχείο της ευδαιμονίας μου» είναι εσφαλμένες πεποιθήσεις. Η δεύτερη πεποίθηση όμως σχετίζεται με την ίδια την ευδαιμονία του ατόμου και γι' αυτό τον λόγο είναι δυνατό να δημιουργήσει μάταιες επιθυμίες οι οποίες θα οδηγήσουν το άτομο σε βαθιά ταραχή. Ο όρος «μάταιο» λοιπόν αναφέρεται σε δύο στοιχεία. Πρώτον, στο γεγονός πως οι πεποιθήσεις αυτές κατανοούν την ίδια την ανθρώπινη φύση με εσφαλμένο τρόπο. Δεύτερον, στο γεγονός πως ακριβώς γι' αυτό τον λόγο η προσπάθεια ικανοποίησης των παραγόμενων από αυτές τις πεποιθήσεις επιθυμιών οδηγεί τον άνθρωπο σε ταραχή.

Κατ' αναλογία με τα παραπάνω οι φυσικές επιθυμίες είναι αυτές οι οποίες σχετίζονται με αληθείς πεποιθήσεις. Ωστόσο, αναλογικά, δεν ισχύει πως όλες οι αληθείς πεποιθήσεις δημιουργούν κάποια φυσική επιθυμία. Αντίθετα, οδηγούν σε φυσική επιθυμία οι πεποιθήσεις που περιλαμβάνουν μια ορθή κατανόηση της ίδιας της ανθρώπινης φύσης και των πραγματικών αναγκών της. Άρα, οι φυσικές επιθυμίες φαίνεται πως θα πρέπει να πηγάζουν στην πραγματικότητα από τις ίδιες τις ανάγκες της φύσης μας. Συνεπώς, προκειμένου να κατανοήσουμε με ακρίβεια τις φυσικές επιθυμίες στην επικούρεια φιλοσοφία πρέπει πρωτίστως να κατανοήσουμε την έννοια «φυσικό» και τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιείται από τους Επικούρειους. Η έννοια «φυσικό» είναι αμφίσημη στην επικούρεια φιλοσοφία και εφαρμόζεται σε τέσσερα διαφορετικά πεδία. Το απόσπασμα το οποίο μας οδηγεί σε αυτό το συμπέρασμα προέρχεται από τον Δημήτριο Λάκωνα και την ανάδειξη της σημασίας του την οφείλουμε στη σχετική ανάλυση του Procopé.¹⁶ Εδώ οφείλουμε να αναφέρουμε, εκ προοιμίου, δύο στοιχεία για το εν λόγω απόσπασμα. Πρώτον, η ανάλυση του Procopé σχετίζεται με το πώς τα τέσσερα πεδία του «φυσικού» που παρουσιάζει ο Δημήτριος εξηγούν τα φυσικά συναισθήματα που μας παρουσιάζει ο Φιλόδημος.¹⁷ Κατά τη γνώμη μας, όμως, τα πεδία αυτά διαφωτίζουν και την περίπτωση των φυσικών επιθυμιών. Δεύτερον, το απόσπασμα του Δημήτριου σχετίζεται με την προσπάθεια του τελευταίου να εξηγήσει την επικούρεια θέση πως η γονική αγάπη δεν είναι κάτι φυσικό. Δεν θα ασχληθούμε καθόλου με αυτή τη φαινομενικά παράδοξη θέση του Επίκουρου αλλά θα περιοριστούμε στην αξία των σημασιών του «φυσικού» για την κατανόηση των φυσικών επιθυμιών. Όπως αναφέρει, λοιπόν, ο Δημήτριος:

Ο άνθρωπος λέγεται πως από τη φύση εξασφαλίζει τους πόρους για την τροφή του και αυτό συμβαίνει επειδή κάτι τέτοιο πηγάζει

¹⁶ PROCOPÉ 1993.

¹⁷ Δες σχετικά: TSOUNA 2007, 224-25· ARMSTRONG 2008, 83-84, 101-5· ARMSTRONG & McOSKER 2020, 17.

από την αδιάφθορη φύση του. Από τη φύση είναι επιδεκτικός του πόνου επειδή είναι αναγκασμένος να είναι έτσι. Από τη φύση επιδιώκει τις αρετές επειδή κάτι τέτοιο είναι ωφέλιμο γ' αυτόν. Λέμε επίσης [εμείς οι Επικούρειοι] πως από τη φύση πηγάζουν οι πρώτες εκφορές των λέξεων.¹⁸

Άρα, έχουμε τέσσερα πεδία εντός των οποίων γίνεται χρήση του όρου «φυσικό» στην επικούρεια φιλοσοφία. Φυσικά είναι, πρώτον, όλα όσα πηγάζουν από την αδιάφθορη φύση μας (*ἀδιαστρόφως*). Ο όρος «*ἀδιαστρόφως*» εμφανίζεται και στον Σέξτο Εμπειρικό και τη σχετική διατύπωση του επιχειρήματος από την κούνια.¹⁹ Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρει ο Σέξτος:

Λένε ότι τα ζώα, από τη στιγμή που γεννιούνται, όντας ελεύθερα από τη διαστροφή [της κοινωνίας], επιδιώκουν την ηδονή και αποφεύγουν τον πόνο.²⁰

Συνδυάζοντας αυτά τα δύο αποσπάσματα καθίσταται σαφές πως το πρώτο πεδίο εφαρμογής του όρου «φυσικό» σχετίζεται με όσα πηγάζουν από την ίδια τη φύση μας, προτού αυτή διαφθαρεί από τις εσφαλμένες πεποιθήσεις μας. Έπειτα, το δεύτερο πεδίο σχετίζεται με το γεγονός πως από την ίδια μας τη φύση είμαστε αναγκασμένοι (*κατηναγκασμένως*) να έχουμε συγκεκριμένες ανάγκες οι οποίες είναι αποτέλεσμα της ίδιας της ατομικής μας δομής. Στη συνέχεια, το τρίτο πεδίο σχετίζεται με το γεγονός πως κάποια πράγματα είναι όντως ωφέλιμα (*ἐπει συμφερόντως*) για την ίδια την αδιάφθορη φύση μας ενώ, τέλος, το τέταρτο πεδίο σχετίζεται με το γεγονός πως οι λέξεις προσλαμβάνουν το πρώτο νόημά τους με τρόπο φυσικό. Οι τρεις πρώτες από τις προαναφερθείσες σημασίες του όρου «φυσικό» φαίνεται πως έχουν εφαρμογή στην περίπτωση των φυσικών επιθυμιών και μας βοηθούν να αποσαφηνίζουμε το νόημά τους.²¹

Πρωτίστως, οι φυσικές επιθυμίες ως γένος αποτελούν επιθυμίες οι οποίες πηγάζουν από την αδιάφθορη φύση μας (*ἀδιαστρόφως*) ενώ επιπλέον είναι

¹⁸ Δημήτριος Λάκων, PUGLIA 1988, 182f., col. 67 (P.Herc.1012): φύσει γὰρ λέγεται ὁ ἄνθρωπος ποριστικός εἶναι τροφῆς, ἐπειδήπερ ἀδιαστρόφως, φύσει δὲ πόνων εἶναι δεκτικός, ἐπειδὴ κατηναγκασμένως, φύσει τὴν ἀρετὴν διώκειν, ἐπεὶ συμφερόντως, φύσει δὲ τὰς πρώτας τῶν ὀνομάτων ἀναφωνήσεις γεγονέναι λέγομεν.

¹⁹ Ο όρος «επιχείρημα από την κούνια» αποτελεί μετάφραση του αγγλικού όρου «cradle argument» ο οποίος χρησιμοποιήθηκε από τον BRUNNSCHWIG 1986 προκειμένου να υπογραμμίσει το γεγονός πως τόσο οι Στωικοί όσο και οι Επικούρειοι αναφέρονται στη συμπεριφορά των νεογνών προκειμένου να αντλήσουν συμπεράσματα αναφορικά με όσα προσιδιάζουν στην ανθρώπινη φύση.

²⁰ Σέξτος Π.Υ. 3.194-195: τὰ γὰρ ζῶα φασιν ἅμα τῷ γενέσθαι, ἀδιάστροφα ὄντα, ὀρμᾶν μὲν ἐπὶ τὴν ἡδονὴν, ἐκκλίνειν δὲ ἀλγηδόνας.

²¹ Κατὰ πάσα πιθανότητα και η τέταρτη σημασία του όρου «φυσικό» βρίσκει εφαρμογή στις φυσικές επιθυμίες. Προκειμένου όμως να αναλύσουμε με λεπτομέρεια αυτό το ζήτημα θα πρέπει να στραφούμε στη θεωρία του Επικούρου για τη γλώσσα και τη δημιουργία των λέξεων. Το ζήτημα αυτό όμως τίθεται εκτός της θεματικής μας.

συμφέρουσες για τον οργανισμό μας καθώς μέσω αυτών ικανοποιούνται οι φυσικές μας ανάγκες και προάγεται η ευδαιμονία μας (*ἐπεὶ συμφερόντως*). Εφόσον αυτές οι δύο ιδιότητες χαρακτηρίζουν το γένος των φυσικών επιθυμιών, θα χαρακτηρίζουν ως ιδιότητες και τα δύο επιμέρους είδη που εντάσσονται σε αυτό (φυσικές και αναγκαίες, φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες). Αφενός λοιπόν και τα δύο είδη πηγάζουν από την αδιάφθορη φύση μας και αφετέρου είναι συμφέροντα για την ίδια τη φύση μας.

Στο σημείο αυτό οφείλουμε να προβούμε σε κάποιες περαιτέρω διευκρινίσεις προκειμένου να στηρίξουμε το τελευταίο αυτό συμπέρασμα. Οι διευκρινίσεις αυτές δεν σχετίζονται με τον φυσικό (*ἀδιαστρόφως*) και ωφέλιμο χαρακτήρα (*ἐπεὶ συμφερόντως*) των φυσικών και αναγκαίων επιθυμιών –ο οποίος είναι αυταπόδεικτος στην επικούρεια φιλοσοφία– αλλά αντίθετα με το πώς αυτά τα στοιχεία δύνανται να χαρακτηρίζουν τις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες. Παραδοσιακά οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες κατανοούνται στο επικούρειο σύστημα ως φυσικές, καθώς προκαλούν ηδονή διεγείροντας κατάλληλα τα αισθητήρια όργανά μας, χωρίς όμως να συνδέονται με κάποια έλλειψη, όπως προσδιορίζει η Κ.Δ. 29 και ο σχολιαστής της. Επιπλέον, ο ωφέλιμος χαρακτήρας τους για τη φύση μας επίσης δεν θεωρείται αυταπόδεικτος, καθώς το «ωφέλιμο» στην επικούρεια φιλοσοφία ορίζεται σε σχέση με το «τέλος» που είναι η καταστηματική ηδονή και οι μη αναγκαίες επιθυμίες μπορούν δυνητικά να αποβούν και βλαβερές για τη φύση μας.²²

Άρα, προκειμένου να αναδειχθεί τόσο η σχέση των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών με την αδιάφθορη φύση μας όσο και ο ωφέλιμος χαρακτήρας τους για την τελευταία, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε τα εξής στοιχεία. Από τη μία πλευρά, ο ίδιος ο Επίκουρος σε κανένα σημείο του έργου του δεν ασκεί κριτική στις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες και τα αντικείμενά τους. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι η πολυτέλεια. Σε κανένα σημείο του έργου του ο Επίκουρος δεν ασκεί κριτική στην πολυτέλεια καθαυτήν. Αντίθετα, αυτό που υποστηρίζει ο φιλόσοφος είναι πως η εσφαλμένη στάση των ανθρώπων απέναντι στην πολυτέλεια είναι ο λόγος που η πολυτέλεια καθίσταται βλαβερή για τη φύση μας.²³ Όταν τα αντικείμενα των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών γίνονται αντιληπτά με τρόπο φυσικό –ως μέσα δηλαδή για την ικανοποίηση των φυσικών και αναγκαίων επιθυμιών και όχι ως αυτοσκοποί– τότε και μόνο τότε καθίσταται σαφής ο ωφέλιμος χαρακτήρας αυτών των αντικειμένων για την αδιάφθορη φύση μας. Σε αντίθετη περίπτωση, όταν το υποκείμενο εξαιτίας των μάταιων πεποιθήσεών του αντιλαμβάνεται τα αντικείμενα αυτά ως αυτοσκοπούς, τότε οι επιθυμίες του μετατρέπονται από φυσικές και μη αναγκαίες σε μάταιες και οι συνέπειες για την αταραξία του είναι καταστροφικές.

²² Ευχαριστώ τον/την ανώνυμο κριτή του περιοδικού *Αριάδνη* για την ανάδειξη αυτού του ζητήματος.

²³ Δες σχετικά Κ.Δ. 15, 30, Ε.Π. 59, 68, 69. Θα επιστρέψουμε σε αυτό το ζήτημα στις σελίδες 55-56.

Συνεπώς, οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες είναι φυσικές, καθώς η επιλογή τους ως μέσα ικανοποίησης των φυσικών και αναγκαίων μας επιθυμιών συμφωνεί με την αδιάφθορη φύση μας (*ἀδιαστροφως*),²⁴ αλλά και ωφέλιμες για την τελευταία στο μέτρο που τα αντικείμενά τους κατανοούνται όπως πρέπει, δηλαδή ως φυσικά, επαρκή, μα μη αναγκαία μέσα για την επίτευξη των επιθυμιών μας (*ἐπει συμφερόντως*). Η διαφορά μεταξύ των φυσικών και αναγκαίων και των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών έγκειται στο γεγονός πως στις πρώτες είναι δυνατό να εντοπίσουμε μία επιπλέον διάσταση του «φυσικού» η οποία δεν απαντάται στις δεύτερες. Οι φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες δεν επιλέγονται αλλά πηγάζουν από τις φυσικές ανάγκες της ανθρώπινης φύσης (*κατηναγκασμένως*).

Τέλος, οι μάταιες επιθυμίες ως αντίθετες των φυσικών δεν πηγάζουν από την αδιάφθορη φύση μας αλλά αντίθετα από τις μάταιες πεποιθήσεις μας και είναι βαθιά επιβλαβείς για τον κάτοχό τους. Ως εκ τούτου είναι αδύνατο να εντοπίσουμε σε αυτές κάποια από τις παραπάνω διαστάσεις του όρου «φυσικό».

Συμπερασματικά, μπορούμε να ορίσουμε τα τρία είδη επιθυμιών ως εξής:

Φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες: Οι επιθυμίες αυτές, πρώτον, πηγάζουν από την ίδια την αδιάφθορη φύση μας, δεύτερον, είναι συμφέρουσες για την αδιάφθορη ανθρώπινη φύση μας και τέλος, τρίτον, δεν αποτελούν επιθυμίες τις οποίες επιλέγουμε αλλά αντίθετα επιθυμίες τις οποίες χρειαζόμαστε αφού η μη ικανοποίησή τους οδηγεί σε βαθύ σωματικό πόνο και ψυχική ταραχή. Επιπροσθέτως, δύο επιπλέον στοιχεία χαρακτηρίζουν τις φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες. Πρώτον, δεν σχετίζονται με κάποιο συγκεκριμένο αντικείμενο αλλά αντίθετα με ένα σύνολο αντικειμένων τα οποία είναι δυνατόν να ικανοποιήσουν μία συγκεκριμένη φυσική μας ανάγκη (π.χ. η φυσική-αναγκαία επιθυμία για τροφή δεν εξαρτάται από κάποια συγκεκριμένη τροφή). Δεύτερον, εξαιτίας της παραπάνω συνθήκης, οι επιθυμίες αυτές είναι εύκολο να ικανοποιηθούν. Η ίδια η φύση έχει φροντίσει γι' αυτό (Στοβαίος *Ανθ.* 17.23).²⁵

Μάταιες επιθυμίες: Οι μάταιες επιθυμίες αντιδιαστέλλονται με όλες τις έννοιες του «φυσικού» που εντοπίζουμε στο απόσπασμα του Δημήτριου. Πρώτον, δεν πηγάζουν από την αδιάφθορη ανθρώπινη φύση μας αλλά, αντίθετα, από τις μάταιες πεποιθήσεις μας. Δεύτερον, δεν αποτελούν επιθυμίες των οποίων την ικανοποίηση χρειαζόμαστε αλλά αντίθετα επιθυμίες τις οποίες επιλέγουμε. Τρίτον, η ικανοποίησή τους δεν είναι συμφέρουσα για την αδιάφθορη φύση μας αλλά, αντίθετα, είναι βαθιά επιβλαβής για την τελευταία καθώς μοιραία μας οδηγεί σε βαθύ σωματικό πόνο και πνευματική ταραχή. Ένα επιπλέον στοιχείο που πρέπει να σημειώσουμε αναφορικά με τις μάταιες επιθυμίες είναι

²⁴ Όπως σημειώνει σχετικά η Annas, οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες σχετίζονται με τα μέσα που χρησιμοποιούμε προκειμένου να ικανοποιήσουμε τις φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες μας. Δες σχετικά ANNAS 1989, 151: generic-specific· 1993, 188-200.

²⁵ Στοβαίος *Ανθ.* 17.23: Χάρης τῇ μακαρίᾳ φύσει, ὅτι τὰ ἀναγκαῖα ἐποίησεν εὐπόριστα.

ὅτι ἐνῶ οἱ φυσικὲς καὶ ἀναγκαῖες ἐπιθυμίαι εἶναι εὐκόλο νὰ ικανοποιηθοῦν, οἱ μάταιαι ἐπιθυμίαι εἶναι ἀδύνατο νὰ ικανοποιηθοῦν καθὼς φαίνεται νὰ ἐπιζητοῦν συνεχῶς πλήρωση, γεγονός το ὁποῖο δὲν εἶναι δυνατό νὰ πραγματοποιηθεῖ (Κικέρων *De fin.* I.45).

Φυσικὲς καὶ μὴ ἀναγκαῖες ἐπιθυμίαι: Το σχόλιο τοῦ Διογένη Λαέρτιου στὴν 29^η *Κύρια Δόξα* ἀναδεικνύει δύο στοιχεῖα ἀναφορικά με τὶς φυσικὲς καὶ μὴ ἀναγκαῖες ἐπιθυμίαι. Πρῶτον, οἱ φυσικὲς καὶ μὴ ἀναγκαῖες ἐπιθυμίαι δὲν σχετίζονται με τὴν ἐξάλειψη τοῦ πόνου. Δεύτερον, ἡ συνεισφορά τοὺς ἐγκείται στὸ γεγονός πως ποικίλλουν τὴν ἡδονή. Τα δύο παραπάνω στοιχεῖα πρέπει νὰ κατανοηθοῦν ὡς ἐξῆς. Οἱ συγκεκριμένες ἐπιθυμίαι δὲν σχετίζονται με τὴν ικανοποίηση μίας φυσικῆς μᾶς ἀνάγκης ἀλλὰ ἀντίθετα με τὴν προτίμησή μᾶς ἀναφορικά με τὸ μέσο με τὸ ὁποῖο θὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ ἐξάλειψη τοῦ πόνου. Ἡ ὑπαρξὴ προτιμήσεων εἶναι ἓνα γεγονός φυσικό, τὸ ὁποῖο πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀδιάφορη φύση μᾶς. Ἀκόμα καὶ ὁ Σοφὸς μπορεῖ νὰ ἔχει προτιμήσεις.²⁶

Παρόλα αὐτά, ἓνα σημαντικό στοιχεῖο το ὁποῖο πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ εἶναι πως ἡ ικανοποίηση τῆς πείνας με ἓνα φαγητό που προτιμῶ δὲν μου προκαλεῖ μεγαλύτερη ἡδονή ἀπὸ ὅ,τι ἡ ικανοποίηση τῆς πείνας μου με ὁποιοδήποτε ἄλλο φαγητό. Ἡ μέγιστη ἡδονή ἄλλωστε ἐγκείται στὴν ἐξάλειψη τοῦ πόνου, ἀνεξαρτήτως τοῦ μέσου με τὸ ὁποῖο θὰ πραγματοποιηθεῖ (*Κ.Δ.* 3). Ἀκριβῶς γι' αὐτὸν τὸν λόγο οἱ ἐπιθυμίαι αὐτές εἶναι μὲν φυσικὲς ἀλλὰ ὄχι ἀναγκαῖες.

Ἡ παραπάνω περιγραφή τῶν φυσικῶν καὶ μὴ ἀναγκαῖων ἐπιθυμιῶν ἀποτελεῖ ἐρμηνευτικὴ ἐπιλογή. Πράγματι δὲν φαίνεται νὰ συμφωνοῦν ὅλοι οἱ σχολιαστὲς στὶς παραπάνω θέσεις που διατυπώσαμε. Πιο συγκεκριμένα οἱ σχολιαστὲς ἐρίζουν γιὰ δύο ζητήματα: πρῶτον, γιὰ τὴν κατανόηση τῆς σχέσης μεταξὺ φυσικῶν-ἀναγκαῖων καὶ φυσικῶν-μὴ ἀναγκαῖων ἐπιθυμιῶν καὶ, δεύτερον, γιὰ τὴν στάση τοῦ Σοφοῦ ἀπέναντι στὶς φυσικὲς καὶ μὴ ἀναγκαῖες ἐπιθυμίαι. Ἀς στραφούμε λοιπὸν στὰ δύο αὐτὰ ζητήματα.

3. Οἱ φυσικὲς καὶ μὴ ἀναγκαῖες ἐπιθυμίαι καὶ ἡ στάση τοῦ Σοφοῦ ἀπέναντί τους

3.1 Ἡ ἐρμηνεία λιτότητας

Προκειμένου νὰ ἀποσαφηνιστεῖ ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ κατανοήσουμε τὴν ἐπικούρεια διάκριση τῶν ἐπιθυμιῶν στὴν παρούσα ἐνότητα θὰ ἐστιάσουμε, πρῶτον, στὴ σχέση που ἔχουν τὰ εἶδη τῶν ἐπιθυμιῶν μεταξὺ τους, καὶ, δεύτερον, στὴ στάση που ἐπιλέγει ὁ Σοφὸς ἀπέναντι σε καθένα ἀπὸ τὰ τρία εἶδη ἐπιθυμιῶν. Το ἐνδιαφέρον τῶν σχολιαστῶν, σε αὐτὸ τὸ σημεῖο, δὲν ἐστιάζει στὶς μάταιαι ἐπιθυμίαι, οἱ ὁποῖαι, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, εἶναι βαθιὰ ἐσφαλμένες καὶ προβληματικὲς, ἀλλὰ ἀντίθετα στὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ κατανοήσουμε τὶς φυσικὲς καὶ ἀναγκαῖες καὶ τὶς φυσικὲς καὶ μὴ ἀναγκαῖες ἐπιθυμίαι.

²⁶ COOPER 1999, 509-10.

Όπως σημειώνει σχετικά η Annas,²⁷ η σχέση μεταξύ φυσικών και αναγκαίων επιθυμιών και φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών αποτελεί μία σχέση γένους – είδους. Πιο συγκεκριμένα, οι φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες αποτελούν γενικές επιθυμίες οι οποίες σχετίζονται με την ικανοποίηση των φυσικών μας αναγκών.²⁸ Έτσι, για παράδειγμα, μία φυσική και αναγκαία επιθυμία μας σχετίζεται γενικά με την ικανοποίηση της πείνας ή της δίψας μας, χωρίς να υπάρχει καμία συγκεκριμενοποίηση αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο θα ικανοποιηθεί αυτή η επιθυμία.²⁹ Οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες από την άλλη πλευρά συνιστούν συγκεκριμενοποίηση των φυσικών και αναγκαίων μας επιθυμιών. Σχετίζονται δηλαδή με το μέσο το οποίο χρησιμοποιούμε προκειμένου να ικανοποιήσουμε τις φυσικές και αναγκαίες μας επιθυμίες.³⁰ Για παράδειγμα, σχετίζονται με το εάν προτιμώ να ικανοποιήσω τη γενική μου επιθυμία για τροφή (φυσική και αναγκαία), τρώγοντας κρέας ή όσπρια ή πίτσα.³¹

Σχολιαστές οι οποίοι διαφωνούν με την παραπάνω ερμηνεία, όπως ο Cooper, σημειώνουν πως η ερμηνεία της Annas δεν μπορεί να ισχύει για όλες τις φυσικές επιθυμίες. Πράγματι, επιθυμίες όπως η ανάγνωση ενός βιβλίου, το άκουσμα μουσικής ή η φιλοσοφική συζήτηση δεν είναι δυνατό να κατανοηθούν ως εξατομικεύσεις συγκεκριμένων φυσικών αναγκών. Αυτές οι επιθυμίες είναι εξαιρετικά σημαντικές για τον Επίκουρο αλλά δεν φαίνεται να μπορούν να κατηγοριοποιηθούν με βάση το μοντέλο που προτείνει η Annas.³²

Στην πραγματικότητα το ερμηνευτικό κίνητρο της Annas έγκειται στη θέση πως οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες δεν εμπεριέχουν κανένα πραγματικό ενδιαφέρον για τα αντικείμενά τους.³³ Ο Σοφός δεν ενδιαφέρεται για τον τρόπο με τον οποίο θα ικανοποιήσει τις φυσικές του επιθυμίες, τον ενδιαφέρει απλώς η ικανοποίησή τους. Όπως σημειώνει σχετικά και ο Mitsis, ο οποίος ακολουθεί παρόμοια ερμηνεία: «οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες αποτελούν απλώς παραλλαγές και δεν υπάρχει κανένα έλλογο κίνητρο με βάση το οποίο οδηγούμαστε σε προτιμήσεις».³⁴ Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η ανάλυση των Erler και Schofield οι οποίοι υποστηρίζουν πως ο ηδονισμός του Επίκουρου αποτελεί μία μορφή ασκητικού ηδονισμού. Σύμφωνα με αυτή

²⁷ ANNAS 1989, 151-53.

²⁸ ANNAS 1989, 151.

²⁹ ANNAS 1989, 151.

³⁰ ANNAS 1989, 152.

³¹ ANNAS 1989, 151; generic-specific: 1993, 188-200.

³² COOPER 1999, 500 υπ.52. Ίσως η ερμηνεία της Annas μπορεί να υπερβεί αυτό το πρόβλημα υποστηρίζοντας πως οι επιθυμίες αποτελούν συγκεκριμενοποιήσεις της γενικής φυσικής και αναγκαίας επιθυμίας μας για αισθητική απόλαυση ή για διανοητική ενασχόληση. Ωστόσο τα κειμενικά τεκμήρια που έχουμε στην κατοχή μας σχετικά με τις φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες δεν φαίνεται να κάνουν αναφορά σε τέτοιου τύπου φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες παρά μόνο στις φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες αναφορικά με την εξασφάλιση της ευδαιμονίας, την εξάλειψη του πόνου και τη διασφάλιση της ίδιας της ζωής (*Επ. Μεν.* 127).

³³ ANNAS 1993, 193.

³⁴ MITSIS 1988, 47. Ο πυρήνας αυτής της ιδέας διατυπώθηκε πρώτη φορά από τον RIST 1972, 170.

τη θέση ο επικούρειος Σοφός ενδιαφέρεται μόνο για την ικανοποίηση των φυσικών και αναγκαίων επιθυμιών του, αδιαφορώντας πλήρως για τον τρόπο με τον οποίο θα συμβεί αυτό.³⁵

Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι οι παραπάνω θέσεις βασίζονται σε αρκετά αποσπάσματα της επικούρειας φιλοσοφίας. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο Επίκουρος κατανοεί ως μέγιστη μορφή ηδονής την απομάκρυνση του πόνου (Κ.Δ. 3) η οποία επιτυγχάνεται με την ικανοποίηση των φυσικών και αναγκαίων επιθυμιών μας (Κ.Δ. 29). Επιπλέον, ο Επίκουρος συχνά τονίζει την αξία της αυτάρκειας και της απλότητας ως κύρια χαρακτηριστικά του Σοφού (Ε.Π. 44, 45, 77, *Επ.Μεν.* 130-133). Ενδεικτικά, στα δύο ακόλουθα αποσπάσματα αναδεικνύεται η αξία του λιτού τρόπου ζωής:

Στείλε μου μία φέτα τυρί, λέει, για να μπορώ, όταν το θέλω, να ζω με πολυτέλεια.³⁶

Ξεχειλίζει το σώμα μου από ηδονή, ζώντας μόνο με νερό και ψωμί και φτύνω τις ηδονές που προκύπτουν από την πολυτέλεια, όχι καθαυτές αλλά για τα κακά που τις ακολουθούν.³⁷

Τα παραπάνω συνηγορούν υπέρ της θέσης ότι για τον Επίκουρο προτεραιότητα έχει ο λιτός τρόπος ζωής και η ικανοποίηση μόνο των φυσικών και αναγκαίων μας επιθυμιών. Το μέσο με το οποίο θα ικανοποιηθούν αυτές μας οι επιθυμίες είναι αδιάφορο για τον Σοφό. Συνεπώς, ο επικούρειος Σοφός δεν έχει κανένα ενδιαφέρον και καμία προτίμηση αναφορικά με τις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες, αποφεύγει συνειδητά οποιασδήποτε μορφής πολυτέλεια και επιλέγει πάντοτε το ελάχιστο δυνατό μέσο προκειμένου να ικανοποιήσει τις φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες του. Ας ονομάσουμε αυτήν την ερμηνεία «ερμηνεία λιτότητας της ηδονής».³⁸ Ωστόσο, η παραπάνω ερμηνεία καλείται να αντιμετωπίσει τέσσερα προβλήματα.

Πρώτον, σύμφωνα με την παραπάνω ερμηνεία ο επικούρειος Σοφός ζει μια μονότονη και μη ελκυστική ζωή. Η πλήξη όμως αποτελεί ένα αρνητικό συναίσθημα που μπορεί να ταραξεί την ψυχή και να πλήξει την αταραξία μας. Συνεπώς, εάν υφίσταται ο κίνδυνος η ζωή του Σοφού να είναι μονότονη, τότε κινδυνεύει και η αταραξία του.³⁹ Προκειμένου το παραπάνω πρόβλημα να καταστεί σαφές πρέπει να προβούμε σε δύο καίριες διευκρινίσεις. Πρώτον, πρέ-

³⁵ ERLER & SCHOFIELD 1999, 643.

³⁶ Δ.Λ. 10.11: “πέμψον μοι τυροῦ,” φησί, “κυθριδίου, ἴν’ ὅταν βούλωμαι πολυτελεύσασθαι δύναμαι.”

³⁷ Στοβαίος *Ανθ.* 3.17 33: βρυάζω τῷ κατὰ τὸ σωμάτιον ἡδεῖ, ὕδατι καὶ ἄρτῳ χρώμενος, καὶ προσπύω ταῖς ἐκ πολυτελείας ἡδοναῖς οὐ δι’ αὐτάς, ἀλλὰ διὰ τὰ ἐξακολουθοῦντα αὐταῖς δυσχερῆ.

³⁸ Με τον όρο «ερμηνεία λιτότητας της ηδονής» αναφερόμαστε στις ερμηνείες των ΜITSIS 1988, ANNAS 1989, 1993 και ERLER & SCHOFIELD 1999.

³⁹ COOPER 1999, 507.

πει να αποσαφηνιστεί η διατύπωση «μονότονη και μη ελκυστική ζωή». Εάν η «ερμηνεία λιτότητας της ηδονής» αποτυπώνει πράγματι τη στάση του Σοφού απέναντι στις επιθυμίες του, τότε ο τελευταίος αφενός αποφεύγει συνειδητά οποιασδήποτε μορφής ποικιλία της ηδονής (π.χ. πολυτελή γεύματα) και αφετέρου επιλέγει πάντοτε τα ελάχιστα δυνατά μέσα για την ικανοποίηση των φυσικών και αναγκαίων επιθυμιών του. Ως εκ τούτου ο επικούρειος Σοφός ακολουθεί μια ασκητική μορφή ζωής. Μια τέτοια μορφή ζωής όμως είναι δυνατό να οδηγήσει ένα υποκείμενο σε πλήξη, ένα συναίσθημα ταραχώδες το οποίο δύναται να επηρεάσει την αταραξία του. Δεύτερον, τα παραπάνω στοιχεία μπορεί να δημιουργήσουν την υπόνοια πως η ποικιλία της ηδονής είναι καθατή αιρετή και συνεπώς αποτελεί έσχατο τέλος της ανθρώπινης ζωής. Μία τέτοια θέση όμως σαφώς και θα απειλούσε τον χαρακτήρα του «τέλους» που έχει η καταστηματική ηδονή στην επικούρεια φιλοσοφία.⁴⁰ Ωστόσο, ο σκοπός της παραπάνω κριτικής είναι διαφορετικός. Σκοπός της είναι να αναδείξει τη θέση πως η ποικιλία της ηδονής δεν έχει αξία καθατή αλλά, σε αντίθεση με ό,τι υποστηρίζει η «ερμηνεία λιτότητας της ηδονής», δεν υπάρχει κανένας απολύτως λόγος ο Σοφός να την αποφύγει ως δυνητικά επικίνδυνη για την αταραξία του.⁴¹ Όπως έχουμε ήδη εξηγήσει, τα αντικείμενα των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών, όταν η κατανόηση και η στάση που έχουμε απέναντί τους είναι ορθή –τα κατανοούμε δηλαδή ως ένα φυσικό μεν, αλλά μόνο επαρκές και όχι αναγκαίο δε, μέσο για την ικανοποίηση των αναγκών μας– είναι ωφέλιμα και όχι επιβλαβή για την αδιάφθορη φύση μας.

Το δεύτερο πρόβλημα που καλείται να αντιμετωπίσει η «ερμηνεία λιτότητας της ηδονής» έγκειται στο γεγονός πως εάν την αποδεχτούμε, η ζωή του Σοφού μοιάζει περισσότερο με όσα προτείνουν ως στάση ζωής οι Κυνικοί παρά ο Επίκουρος και οι μαθητές του. Πράγματι, η ερμηνεία αυτή φαίνεται να έρχεται αντιμέτωπη αφενός με τον τρόπο που οι ίδιοι οι Επικούρειοι παρουσίαζαν το φιλοσοφικό τους σύστημα και αφετέρου με τον τρόπο που κάποιοι συκοφάντες προσπάθησαν να πλήξουν την επικούρεια φιλοσοφία (Δ.Λ. 10.5-8). Από τη μία πλευρά, θυμίζουμε πως οι ίδιοι οι Επικούρειοι χρησιμοποιούν τον χοίρο ως ένα θετικό σύμβολο για την ικανοποίηση των σωματικών μας επιθυμιών, ένα στοιχείο το οποίο έρχεται να τονίσει την αξία της ίδιας της ηδονής για κάθε Επικούρειο (Δ.Λ. 10.136).⁴² Επιπλέον θυμίζουμε πως ο Τιμοκράτης, ο οποίος έζησε κοντά στον Επίκουρο, έφυγε από τη σχολή διαφωνώντας έντονα

⁴⁰ Ευχαριστώ τον/την ανώνυμο κριτή του περιοδικού *Αριάδνη* για την ανάδειξη αυτού του ζητήματος.

⁴¹ Ο ίδιος ο Επίκουρος (*Ε.Π.* 63) φαίνεται να θέτει ένα όριο στην απλότητα το οποίο όταν κάποιος το υπερβαίνει παθαίνει ό,τι και αυτός που υπερβαίνει το όριο αναφορικά με την πολυτέλεια, οδηγείται δηλαδή σε ταραχή. Η διατύπωση «μονότονη και μη ελκυστική ζωή» έρχεται κατά τη γνώμη μας να συμβαδίσει με αυτή τη θέση του Επικούρου εξηγώντας τους κινδύνους που επιφέρει η βαθιά ασκητική μορφή ζωής στην αταραξία μας.

⁴² WARREN 2002, 129-49· TSOUNA 2020.

με την επικούρεια θέση πως η ηδονή αποτελεί το μέγιστο αγαθό. Στη συνέχεια, ο Τιμοκράτης έγραψε κείμενα σε έντονο ύφος, εναντίον του Επίκουρου, προχωρώντας τόσο σε δυσφήμιση του Κήπου όσο και σε προσωπική επίθεση εναντίον του φιλοσόφου (Δ.Λ. 10.5-8). Κατηγόρησε τον Επίκουρο για έκλυτο βίο και τον περιέγραφε ως έναν κοιλιόδουλο ο οποίος ενδιαφέρεται μόνο για την ικανοποίηση των ηδονών του. Εάν όμως η θεωρία του Επίκουρου αποτελούσε ένα είδος ασκητικού ηδονισμού το οποίο ενδιαφέρεται μόνο για την ικανοποίηση των φυσικών μας επιθυμιών αδιαφορώντας πλήρως για την πολυτέλεια, τότε η συκοφαντική προσπάθεια του Τιμοκράτη θα φαινόταν «αστεία» στον κόσμο της Αθήνας. Ας σκεφτούμε μία αντίστοιχη περίπτωση όπου ένας άλλος Τιμοκράτης γράφει επιστολές, κείμενα και κατηγορεί δημόσια τον Αντισθένη τον Νεότερο, ή ακόμα χειρότερα τον Διογένη τον Κυνικό, για έκλυτο βίο. Κανείς δεν θα τον έπαιρνε στα σοβαρά. Η περίπτωση του Επίκουρου όμως είναι διαφορετική. Φαίνεται πως πιθανότατα υπήρχαν αρκετά αυτιά που πρόθυμα άκουγαν τις συκοφαντίες του Τιμοκράτη. Η υπόθεση αυτή επιβεβαιώνεται από το γεγονός πως ούτε ο Επίκουρος ούτε οι μαθητές του αδιαφόρησαν για αυτές τις συκοφαντίες. Αντίθετα έγραψαν κείμενα ως απαντήσεις στον Τιμοκράτη.⁴³ Τα παραπάνω εύλογα μας οδηγούν στην υπόθεση πως ο Επίκουρος δεν υπερασπίστηκε έναν ασκητικό τρόπο ζωής αλλά αντίθετα έδινε κάποια αξία στις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες όπως η επιθυμία για πολυτέλεια. Αυτές οι επικούρειες θέσεις ήταν γνωστές στον κόσμο της αρχαίας Αθήνας και ακριβώς αυτό εκμεταλλεύτηκε ο Τιμοκράτης προκειμένου να συκοφαντήσει τον Επίκουρο.

Τρίτον, εάν πράγματι ο επικούρειος Σοφός αδιαφορεί για τις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες, τότε ποιος είναι ο ρόλος τους στο επικούρειο σύστημα;⁴⁴ Γιατί ο Επίκουρος δεν διέκρινε με απλούστερο τρόπο μεταξύ φυσικών-αναγκαίων και μάταιων επιθυμιών σημειώνοντας απλώς πως ο τρόπος ικανοποίησης των πρώτων είναι αδιάφορος για τον Σοφό και την ευδαιμονία; Κάθε ερμηνεία των επιθυμιών θα πρέπει να εξηγεί το φιλοσοφικό κίνητρο του Επίκουρου για την πιο περίπλοκη διάκριση που υπερασπίζεται.

Τέταρτον, ο ίδιος ο Επίκουρος φαίνεται να ασκεί κριτική στον έντονα ασκητικό τρόπο ζωής. Στο απόσπασμα 63 από την *Επικούρου Προσφώνηση* αναφέρει:

Υπάρχει και στην απλότητα ένα μέτρο και όποιος δεν το λογαριάζει παθαίνει οτιδήποτε συμβαίνει σε εκείνον που δεν έχει όρια.⁴⁵

⁴³ Γνωρίζουμε μέσω του Διογένη Λαέρτιου πως τόσο ο ίδιος ο Επίκουρος (10.28) όσο και ο Μητρόδωρος (10.24, 136) έγραψαν έργα ως απαντήσεις στον Τιμοκράτη.

⁴⁴ COOPER 1999, 508-10.

⁴⁵ Επίκουρος *E.II*. 63: «Ἐστι και ἐν λεπτότητι καθαριότης, ἥς ὁ ἀνεπιλόγιστος παραπλήσιόν τι πάσχει τῷ δι' ἄοριστίαν ἐκπίπτοντι». Ο όρος «καθαριότης» στο εν λόγω απόσπασμα φαίνεται να σχετίζεται με τον όρο «δι' ἄοριστίαν» και να αναφέρεται στην ύπαρξη ορίων. Δες σχετικά

Συνεπώς με βάση το παραπάνω απόσπασμα η λιτότητα δεν αποτελεί ένα αγαθό το οποίο ο επικούρειος Σοφός επιλέγει ως συστατικό στοιχείο της ευδαιμονίας του. Αντίθετα και η ίδια η λιτότητα πρέπει να έχει όρια και συνεπώς η ζωή του επικούρειου Σοφού δύναται να έχει χώρο για πολυτέλεια και φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες.

3.2 Η ερμηνεία ποικιλίας της ηδονής

Για όλους τους παραπάνω λόγους, η θέση ότι οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες αποτελούν προτιμήσεις του κάθε ανθρώπου οι οποίες είναι φυσικές και καθιστούν τη ζωή του πιο ενδιαφέρουσα φαίνεται να αποδίδει πιστότερα το πνεύμα του Επίκουρου.⁴⁶ Το ηθικό πρόβλημα δεν εμφανίζεται αναφορικά με την προτίμηση κάποιων αντικειμένων έναντι άλλων αλλά αντίθετα με την κατανόηση αυτών των αντικειμένων ως αυτοσκοπών, γεγονός που πραγματοποιείται μέσω των μάταιων πεποιθήσεων οι οποίες μετατρέπουν τις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες σε μάταιες. Με απλά λόγια, η προτίμηση αναφορικά με τα μέσα που θα ικανοποιήσουμε τις φυσικές και αναγκαίες μας επιθυμίες δεν αποτελεί πρόβλημα για την ευδαιμονία μας. Πρόβλημα αποτελεί η υιοθέτηση εσφαλμένης στάσης απέναντι σε αυτά τα αντικείμενα. Ας ονομάσουμε αυτή την ερμηνεία: «Ερμηνεία ποικιλίας της ηδονής».⁴⁷ Αρκετά χωρία συνηγορούν υπέρ της εν λόγω θέσης, όπως το ακόλουθο από την *Επιστολή προς Μενοικέα* 130-131:

Το να συνηθίζει κανείς στην απλή κι όχι στην πολυτελή διατροφή και βελτιώνει την υγεία και καθιστά τον άνθρωπο ακούραστο στις υποχρεώσεις της καθημερινής του ζωής και όταν πότε-πότε προσερχόμαστε σε πολυτελή γεύματα μας προδιαθέτει καλύτερα γι' αυτά και, επίσης, μας προετοιμάζει να αντιμετωπίσουμε χωρίς φόβο τις μεταστροφές της τύχης.⁴⁸

Το παραπάνω απόσπασμα παρουσιάζει μια σειρά από οφέλη που μας εξασφαλίζει η λιτότητα – εδώ, η λιτή διατροφή. Πρώτον, βελτιώνει την υγεία. Δεύτερον, μας καθιστά ικανότερους να ανταποκριθούμε στις υποχρεώσεις της καθημερινότητας. Τρίτον, μας καθιστά ικανότερους στην απόλαυση της πολυτέλειας όταν αυτή τύχει να βρεθεί στον δρόμο μας. Τέλος, τέταρτον, μας

ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ 2009, 318-19. Επιπλέον, κατά τη γνώμη μας το εν λόγω απόσπασμα πρέπει να ερμηνευθεί σε συνάρτηση με το πρώτο πρόβλημα που αναφέραμε παραπάνω (μονότονη και μη ελκυστική ζωή).

⁴⁶ Η θέση αυτή παρουσιάζεται από τον COOPER 1999, 108-514 και αναλύεται εκτενώς από τον WOOLF 2009, 158-77.

⁴⁷ Με τον όρο «Ερμηνεία ποικιλίας της ηδονής» αναφερόμαστε στην ερμηνεία των COOPER 1999 και WOOLF 2009.

⁴⁸ Επίκουρος *Επ.Μεν.* 131: τὸ συνεθίζειν οὖν ἐν ταῖς ἀπλαῖς καὶ οὐ πολυτελεσί διαίταις καὶ ὑγείας ἐστὶ συμπληρωτικὸν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρήσεις ἄοκνον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ τοῖς πολυτελεσίεν ἐκ διαλειμμάτων προσερχομένοις κρείττον ἡμᾶς διατίθησι καὶ πρὸς τὴν τύχην ἀφόβους παρασκευάζει.

καθιστά ικανούς να μπορούμε να αντιμετωπίσουμε ατάραχα τις αλλαγές που μπορεί να φέρει στη ζωή μας η τύχη.

Τα δύο πρώτα στοιχεία εάν διαβαστούν σε συνδυασμό με τα αποσπάσματα όπου ο Επίκουρος εκθειάζει την αξία της αυτάρκειας⁴⁹ μπορούν πράγματι να οδηγήσουν στο συμπέρασμα πως ο Επίκουρος ευαγγελίζεται έναν ασκητικό τρόπο ζωής που εξαντλείται στην ικανοποίηση φυσικών και αναγκαίων επιθυμιών. Τα δύο επόμενα στοιχεία όμως αναδεικνύουν μια διαφορετική προοπτική.

Σε κανένα σημείο του αποσπάσματος ο φιλόσοφος δεν φαίνεται να ασκεί κριτική στην ίδια την πολυτέλεια. Αντίθετα, σημειώνει πως ο λιτός τρόπος ζωής αφενός μας καθιστά ικανούς να μπορούμε να απολαύσουμε την πολυτέλεια όταν αυτή τύχει να βρεθεί στη ζωή μας και αφετέρου μας προετοιμάζει για τις στιγμές εκείνες που η τύχη θα μας στερήσει την πολυτέλεια. Αυτά τα δύο στοιχεία αναδεικνύουν μία συγκεκριμένη στάση ζωής απέναντι στην πολυτέλεια. Από τη μία πλευρά, τίποτα δεν φαίνεται να εμποδίζει τον Σοφό να την απολαύσει όταν αυτή βρεθεί στον δρόμο του ενώ, από την άλλη, ο Σοφός έχει πάντα συνείδηση ότι η πολυτέλεια που απολαμβάνει τώρα είναι πιθανό να εκλείψει στο μέλλον. Είναι όμως πάντα έτοιμος γι' αυτό το ενδεχόμενο.⁵⁰

Το πρόβλημα εμφανίζεται όταν λόγω των μάταιων τους πεποιθήσεων κάποιοι άνθρωποι μετατρέπουν τις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες τους σε μάταιες, κατανοώντας τα αντικείμενα των επιθυμιών αυτών όχι ως προτιμητέα μέσα για την επίτευξη μιας φυσικής και αναγκαίας επιθυμίας τους αλλά ως αυτοσκοπούς.⁵¹ Υπάρχουν πέντε αποσπάσματα που σε συνδυασμό με το χωρίο 130-131 από την *Επιστολή προς Μενοικέα* μας οδηγούν σε αυτά τα συμπεράσματα. Τα παραθέτουμε ακολούθως:

Οι φυσικές επιθυμίες που δεν προκαλούν πόνο αν δεν ικανοποιηθούν, αλλά καταβάλλεται έντονη προσπάθεια να ικανοποιηθούν, προέρχονται από ματαιοδοξία. Και δεν διαλύονται όχι χάρη στη φύση τους αλλά εξαιτίας των μάταιων πεποιθήσεων του ανθρώπου.⁵²

Ο πλούτος της φύσης είναι περιορισμένος και εύκολο να αποκτηθεί ενώ ο πλούτος που αναζητούν οι μάταιες πεποιθήσεις δεν έχει όρια.⁵³

⁴⁹ Επίκουρος *Ε.Π.* 44, 45, 77, *Επ.Μεν.* 130-133.

⁵⁰ Αυτή η θέση του Επίκουρου φαίνεται να ομοιάζει αρκετά με τη στωική έννοια της *υπέξαιρέσεως*. Η παραδοσιακή ερμηνεία του όρου «υπέξαιρέσις» έγκειται στην ιδέα πως ο στωικός Σοφός πάντοτε αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα έχοντας κατά νου την υποθετική πρόταση ότι τα πράγματα θα μπορούσαν να συμβούν διαφορετικά. Ενδεικτικά: NUSSEBAUM 1994, 399-LONG & SEDLEY 1987.2, 417.

⁵¹ COOPER 1999, 506-7 και WOOLF 2009, 167-68.

⁵² Επίκουρος *Κ.Δ.* 30: 'Εν αἰς τῶν φυσικῶν ἐπιθυμιῶν μὴ ἐπ' ἀλοῦν δὲ ἐπαναγουσῶν ἐὰν μὴ συντελεσθῶσιν, ὑπάρχει ἡ σπουδὴ σύντονος, παρὰ κενὴν δόξαν αὐταὶ γίνονται, καὶ οὐ παρὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν οὐ διαχέονται ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου κενοδοξίαν.

⁵³ Επίκουρος *Κ.Δ.* 15: Ὁ τῆς φύσεως πλοῦτος καὶ ὄρισται καὶ εὐπόριστός ἐστιν, ὁ δὲ τῶν

Ἄπληστη δεν είναι η κοιλιά, όπως λένε οι πολλοί, αλλά η ψευδής πεποίθηση πως η κοιλιά μπορεί να γεμίζει χωρίς όριο.⁵⁴

Τίποτε δεν είναι αρκετό γι' αυτόν που το αρκετό τού φαίνεται λίγο.⁵⁵

Η αχαριστία της ψυχής έκανε το ζωντανό πλάσμα να λαχταρά χωρίς τελειωμό την ποικιλία στην καθημερινότητά του.⁵⁶

Τα παραπάνω συνηγορούν υπέρ της ιδέας πως αυτό το οποίο αποτελεί πρόβλημα για την ευδαιμονία μας δεν είναι η πολυτέλεια και οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες καθαυτές αλλά αντίθετα η υιοθέτηση εσφαλμένης στάσης απέναντί τους. Πρώτον, στην *Κ.Δ.* 30 ο Επίκουρος σημειώνει πως τόσο η έντονη προσπάθεια ικανοποίησης των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών όσο και η αδυναμία ικανοποίησής τους δεν πηγάζει από τις ίδιες αλλά από τις μάταιες πεποιθήσεις οι οποίες σχετίζονται με αυτές. Επιπλέον, όπως διαφαίνεται στην *Επικούρου Προσφώνηση* 69, οι μάταιες πεποιθήσεις αποτελούν τα στοιχεία εκείνα τα οποία αλλάζουν τη στάση του ανθρώπου απέναντι στις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες. Η ίδια ιδέα επαναλαμβάνεται και στην *Επικούρου Προσφώνηση* 59 όπου ο Επίκουρος σημειώνει πως το πρόβλημα εντοπίζεται στις ψευδείς πεποιθήσεις και όχι στις ίδιες τις επιθυμίες. Τέλος, η *Κ.Δ.* 15 και το απόσπασμα 68 από την *Επικούρου Προσφώνηση* επεξηγούν πως ο λόγος που η υιοθέτηση μίας στάσης ζωής υποκινούμενης από μάταιες πεποιθήσεις είναι προβληματική έγκειται στο ότι οι φυσικές επιθυμίες είναι εύκολα ικανοποιήσιμες ενώ οι μάταιες επιθυμίες δεν έχουν όριο και άρα μένουν πάντα ανικανοποίητες.

Συνεπώς, το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε είναι ότι το επικούρειο σύστημα περιλαμβάνει δύο στάσεις ζωής που μπορεί κάποιος να υιοθετήσει αναφορικά με τα αντικείμενα των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών. Από τη μία πλευρά, κάποιος είναι δυνατό πράγματι να προτιμά κάποια αντικείμενα έναντι άλλων προκειμένου να ικανοποιήσει τις αναγκαίες του επιθυμίες έχοντας όμως επίγνωση πως είναι πιθανό να μην είναι πάντοτε σε θέση να ικανοποιήσει τις επιθυμίες του με τα μέσα που προτιμά. Εάν κάτι τέτοιο συμβεί, δεν θα του δημιουργήσει ταραχή καθώς θα ικανοποιήσει τις επιθυμίες του με τα υπόλοιπα διαθέσιμα μέσα. Από την άλλη πλευρά, οι πολλοί υιοθετούν συγκεκριμένες μάταιες αξιολογικές πεποιθήσεις αποδίδοντας αξία σε κάποιο εξωτερικό αντικείμενο και με αυτό τον τρόπο το μετατρέπουν σε αυτοσκοπό. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες να μετατρέπονται σε αυτή την περίπτωση σε μάταιες δημιουργώντας δύο προβλήματα. Από τη

κενών δοξών εις ἄπειρον ἐκπίπτει.

⁵⁴ Επίκουρος *Ε.Π.* 59: Ἄπληστον οὐ γαστήρ, ὥσπερ οἱ πολλοὶ φασιν, ἀλλ' ἡ δόξα ψευδῆς ὑπὲρ τοῦ <τῆς> γαστρὸς ἀορίστου πληρώματος.

⁵⁵ Επίκουρος *Ε.Π.* 68: Οὐδὲν ἱκανὸν ᾧ ὀλίγον τὸ ἱκανόν.

⁵⁶ Επίκουρος *Ε.Π.* 69: Τὸ τῆς ψυχῆς ἀχάριστον λίχον ἐποίησε τὸ ζῶν εἰς ἄπειρον τῶν ἐν διαίτη ποικιλμάτων.

μία πλευρά, η μη ικανοποίησή τους γεννά έντονη ταραχή στο υποκειμένο και, από την άλλη πλευρά, οι επιθυμίες αυτές στην πραγματικότητα μένουν πάντα ανικανοποίητες επιζητώντας πάντα κάτι περισσότερο.

Η κεντρική διαφορά μεταξύ της ερμηνείας ποικιλίας της ηδονής –την οποία προκρίνουμε– έναντι της ερμηνείας λιτότητας είναι το γεγονός πως ο Σοφός δεν αρνείται τις φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες αλλά αντίθετα αυτές έχουν θέση στη ζωή του.⁵⁷ Προκειμένου να αποσαφηνίσουμε αυτό το στοιχείο, ας στραφούμε στον τρόπο με τον οποίο η ερμηνεία ποικιλίας της ηδονής μπορεί να απαντήσει στα προβλήματα που συναντά η ερμηνεία λιτότητας.

Όπως αναφέραμε, τα προβλήματα αυτά είναι τέσσερα. Πρώτον, το γεγονός πως εάν ακολουθήσουμε την ερμηνεία λιτότητας ο Σοφός φαίνεται να διάγει έναν δυνητικά πληκτικό βίο, γεγονός που μπορεί να πλήξει την αταραξία του. Δεύτερον, ο λιτός τρόπος ζωής δεν συνάδει με το πώς παρούσαν οι ίδιοι οι Επικούρειοι τη φιλοσοφία τους αλλά ούτε με τον τρόπο που ερμηνεύτηκε ο Επίκουρος από τους συκοφάντες του. Τρίτον, η ερμηνεία αυτή δεν εξηγεί τον ρόλο των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών εντός του επικούρειου συστήματος. Τέλος, τέταρτον, ο Επίκουρος υποστηρίζει πως τόσο η πολυτέλεια όσο και η λιτότητα πρέπει να έχουν όριο (*E.II.* 63).

Το τέταρτο και το δεύτερο πρόβλημα επιλύονται εύκολα. Όσον αφορά το τέταρτο πρόβλημα, εάν ακολουθήσουμε τη θεωρία ποικιλίας της ηδονής, τότε για τον Επίκουρο τόσο η πολυτέλεια όσο και η απλότητα έχουν όριο. Από τη μία πλευρά, είναι ορθό κάποιος να αποδέχεται την πολυτέλεια όταν αυτή βρεθεί στη ζωή του αλλά το όριο τίθεται από το γεγονός ότι δεν κατανοεί την πολυτέλεια ως αυτοσκοπό. Από την άλλη πλευρά, η αποφυγή ή η αδιαφορία για την πολυτέλεια ως αυτή να ήταν καθαυτή κακό είναι εξίσου σφάλμα που υπερβαίνει τα όρια της φύσης. Άρα και η λιτότητα, όχι μόνο η απόλαυση της πολυτέλειας, έχει όρια στη ζωή του επικούρειου Σοφού. Όσον αφορά το δεύτερο πρόβλημα, η ερμηνεία ποικιλίας της ηδονής περιλαμβάνει την αποδοχή της πολυτέλειας ως μέρους της ζωής του Σοφού και αυτό είναι επαρκές για την τροφοδότηση κάθε επίδοξου συκοφάντη.

Τα πράγματα, ωστόσο, δεν είναι τόσο απλά στην περίπτωση της πρώτης και της τρίτης ένστασης. Προκειμένου να κατανοήσουμε την απάντηση των υποστηρικτών της ερμηνείας ποικιλίας της ηδονής σε αυτά τα δύο προβλήματα πρέπει να λάβουμε υπόψιν μας τα παρακάτω.

Πρώτον, έως τώρα αναφερθήκαμε μόνο στο ότι οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες ποικίλλουν την ικανοποίηση των φυσικών και αναγκαίων μας επιθυμιών, ποικίλλοντας την *κινητική ηδονή*. Η κινητική ηδονή αποτελεί την ηδονή που βιώνουμε όταν ο οργανισμός μας επανέρχεται σε κατάσταση απονίας και αταραξίας. Οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες αποτελούν προτιμήσεις του υποκειμένου αναφορικά με τα μέσα που επιλέγει προκειμένου να

⁵⁷ COOPER 1999, 508-9.

ικανοποιήσει τις φυσικές του ανάγκες. Το στοιχείο που πρέπει να τονίσουμε ξανά σε αυτό το σημείο είναι πως όπως κι εάν επιλέξει το εκάστοτε άτομο να ικανοποιήσει τις φυσικές και αναγκαίες του επιθυμίες η ηδονή που αποκομίζει είναι ίδιου μεγέθους καθώς η μέγιστη ηδονή που μπορεί να αποκομίσει έγκειται στην εξάλειψη του πόνου, ανεξαρτήτως του αντικειμένου με το οποίο θα πραγματοποιηθεί αυτή η εξάλειψη.⁵⁸ Δεύτερον, αυτός όμως δεν είναι ο μόνος ρόλος των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών στην επικούρεια φιλοσοφία. Στη 18η *Κύρια Δόξα* ο Επίκουρος σημειώνει:

Ἄπαξ και φύγει ο πόνος που οφείλεται στην έλλειψη, η ηδονή της σάρκας δεν αυξάνεται, απλώς διαφοροποιείται.⁵⁹

Το εν λόγω απόσπασμα αναφέρεται στην καταστηματική ηδονή, την ηδονή δηλαδή που βιώνουμε όταν βρισκόμαστε σε κατάσταση σωματικής απονίας και ψυχικής αταραξίας.⁶⁰ Αυτή κατά τον Επίκουρο είναι η μέγιστη δυνατή ηδονή, η οποία δεν μπορεί να αυξηθεί περαιτέρω αλλά μόνο να διαφοροποιηθεί. Πώς όμως διαφοροποιείται αυτή η διαφοροποίηση; Αυτή η ποικιλία της καταστηματικής ηδονής; Οι φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες δεν μπορούν να εξηγή-

⁵⁸ Είτε ικανοποιήσω την πείνα μου με ένα φαγητό που προτιμώ είτε με ένα φαγητό που δεν μου αρέσει γευστικά η ικανοποίηση που θα νιώσω, επικούρεια μιλώντας, είναι η ίδια. Οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες είναι δυνατό να ποικίλουν την κινητική ηδονή μα όχι να την αυξήσουν περαιτέρω, καθώς το όριο της τίθεται ούτως ή άλλως στην απομάκρυνση του σχετικού σωματικού ή πνευματικού πόνου. Σκοπός της ερμηνείας ποικιλίας της ηδονής δεν είναι να αποδείξει πως η ποικιλία της ηδονής αποτελεί τέλος και ως εκ τούτου είναι ένα στοιχείο που ο κάθε επικούρειος οφείλει να επιδιώξει. Αντίθετα η σκόπευση αυτής της ερμηνείας, την οποία και ακολουθούμε, είναι πως ο επικούρειος Σοφός δεν είναι αναγκαία καταδικασμένος σε έναν ασκητικό τρόπο ζωής όπως υποστηρίζει η ερμηνεία λιτότητας της ηδονής.

⁵⁹ Επίκουρος Κ.Δ. 18: Οὐκ ἐπαύξεται ἐν τῇ σαρκὶ ἡ ἡδονή, ἐπειδὴν ἅπαξ τὸ κατ' ἔνδειαν ἀλγοῦν ἐξαιρεθῆ, ἀλλὰ μόνον ποικίλλεται.

⁶⁰ Αξίζει να σημειώσουμε σε αυτό το σημείο πως ο όρος «καταστηματική» ηδονή εμφανίζεται σπάνια στο έργο του Επίκουρου (ενδεικτικά Δ.Λ. 10.136) ενώ ο όρος «κινητική» δεν απαντά καθόλου σε αυτό. Ο όρος που στην πραγματικότητα ακολουθούν οι σχολιαστές προκειμένου να αναφερθούν στην κινητική ηδονή είναι ο όρος «κατά κίνηση» (Δ.Λ. 10.136: *ἐν κινήσει*). Ενδεικτικά ο Κικέρων χρησιμοποιεί τον όρο «movens» (*De fin.* 2.31). Ο RIST 1972, 102 είναι ο πρώτος που αναδεικνύει τα παραπάνω στοιχεία. Ακολουθώντας μεταξύ άλλων και τα παραπάνω στοιχεία κάποιοι σχολιαστές (GOSLING & TAYLOR 1982· ΝΙΚΟΛΣΚΥ 2001) αμφισβητούν τον παραδοσιακό τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται η διάκριση μεταξύ κινητικής και καταστηματικής ηδονής. Πιο συγκεκριμένα, η ερμηνεία τους κινείται σε δύο άξονες. Από τη μία πλευρά υποστηρίζουν πως η ίδια η διάκριση μεταξύ κινητικής / καταστηματικής ηδονής δεν διατυπώνεται από τον ίδιο τον Επίκουρο αλλά προβάλλεται στο φιλοσοφικό σύστημά του από μεταγενέστερους φιλοσόφους. Από την άλλη πλευρά, ακόμα κι εάν δεχθούμε την αυθεντικότητα της διάκρισης, δεν θα πρέπει να την εννοήσουμε ως μια διάκριση μεταξύ δύο διαφορετικών ειδών ηδονής. Η ηδονή αποτελεί ένα ενοποιημένο φαινόμενο και η διάκριση μεταξύ κινητικής και στατικής ηδονής αποτελεί απλώς ανάδειξη δύο διαφορετικών διαστάσεων αυτού του ενοποιημένου φαινομένου. Δεν θα ασχοληθούμε με το εν λόγω ζήτημα στο πλαίσιο του παρόντος άρθρου, καθώς δεν επηρεάζει άμεσα τη συζήτηση. Δες σχετικά: GOSLING & TAYLOR 1982, 375-94 και ΝΙΚΟΛΣΚΥ 2001, 460-465.

σουν αυτό το φαινόμενο καθώς σχετίζονται με κάποια έλλειψη. Ένα σχόλιο του Διογένη Λαέρτιου στην 29η *Κύρια Δόξα* επεξηγεί πώς οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες είναι δυνατό να εξηγήσουν το παραπάνω φαινόμενο:

Ο Επίκουρος θεωρεί φυσικές και αναγκαίες αυτές που εξαλείφουν τους πόνους όπως το ποτό [εξαλείφει] τη δίψα. Φυσικές και μη αναγκαίες αυτές που απλώς ποικίλλουν την ηδονή χωρίς να απομακρύνουν τον πόνο, όπως τα πολυτελή γεύματα.⁶¹

Ενώ λοιπόν οι φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες εξαλείφουν πόνους, οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες απλώς ποικίλλουν την ηδονή χωρίς να απομακρύνουν τον πόνο. Στην περίπτωση των καταστημάτων ηδονών, των ηδονών που προκύπτουν αφού εξασφαλίσουμε τη σωματική απονία και πνευματική αταραξία του οργανισμού μας, εντοπίζουμε και τα δύο αυτά στοιχεία. Από τη μία πλευρά, δεν υπάρχουν πλέον πόνοι οι οποίοι πρέπει να απομακρυνθούν, και από την άλλη πλευρά η καταστημάτων ηδονή την οποία βιώνουμε δεν είναι δυνατό να αυξηθεί περαιτέρω αλλά μόνο να διαφοροποιηθεί. Αυτός ακριβώς φαίνεται να είναι ο δεύτερος ρόλος που διαδραματίζουν οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες στο επικούρειο φιλοσοφικό σύστημα. Από τη μία πλευρά μπορούν να δημιουργήσουν ποικιλία ως προς τον τρόπο που ικανοποιούμε τις φυσικές και αναγκαίες μας επιθυμίες (ποικιλία της κινητικής ηδονής), ενώ από την άλλη πλευρά αποτελούν το στοιχείο που επεξηγεί τον τρόπο που ποικίλλει η ίδια η καταστημάτων ηδονή.

Πιο συγκεκριμένα, όπως σημειώνουν οι Cooper, Woolf και Dimas, όταν ο Σοφός βρεθεί σε κατάσταση απονίας και αταραξίας, έχοντας ικανοποιήσει όλες τις σωματικές και πνευματικές του ανάγκες, μπορεί να έχει ένα πλήθος από ευχάριστες σε αυτόν δραστηριότητες με τις οποίες να μπορεί να συνεχίσει να απολαμβάνει την καταστημάτων ηδονή.⁶² Αυτές οι δραστηριότητες μπορεί να είναι είτε σωματικές, όπως η απόλαυση κάποιου συγκεκριμένου ποτού ή φαγητού, είτε πνευματικές,⁶³ όπως η απόλαυση συγκεκριμένων φιλοσοφικών συζητήσεων με φίλους.

⁶¹ Επίκουρος Κ.Δ. 29 και σχόλιο: φυσικὰς και ἀναγκαίας ἡγεῖται ὁ Ἐπίκουρος τὰς ἀληθῶνος ἀπολούσας, ὡς ποτὸν ἐπὶ δίψου· φυσικὰς δὲ οὐκ ἀναγκαίας δὲ τὰς ποικιλλούσας μόνον τὴν ἡδονὴν, μὴ ὑπεξαίρουμένας δὲ τὸ ἄλγημα, ὡς πολυτελῆ σιτία·.

⁶² COOPER 1999, 507· WOOLF 2009, 168· DIMAS 2015, 175.

⁶³ Αξίζει να σημειώσουμε σε αυτό το σημείο τη θέση του Liebersohn αναφορικά με την αδυναμία ποικιλίας της πνευματικής ηδονής άπαξ και το υποκείμενο βρεθεί σε κατάσταση αταραξίας. Ο Liebersohn εντοπίζει μια διαφορά μεταξύ σωματικών και πνευματικών ηδονών υποστηρίζοντας πως μόνο οι πρώτες πηγάζουν από την πλήρωση της έλλειψης που δημιουργείται από έναν σχετικό σωματικό πόνο (replenishment). Αντίθετα οι πνευματικοί πόνοι δημιουργούνται λόγω της ύπαρξης εσφαλμένων πεποιθήσεων οι οποίες όταν εξαλειφθούν βιώνουμε πνευματική ηδονή (replacement). Αυτή η διαφορά (replenishment – replacement) επιτρέπει, κατά τη γνώμη του, μόνο στις σωματικές ηδονές να ποικίλλουν άπαξ και βρεθούμε σε *εὐσταθὲς σαρκὸς κατάστημα* και όχι στις πνευματικές. Δες σχετικά LIEBERSOHN 2018. Ωστόσο, ακολουθώντας τις αναλύσεις των COOPER 1999, 507, WOOLF 2009, 168 και DIMAS 2015, 175, η θέση του Liebersohn δεν φαίνεται αρκετά πειστική. Πράγματι, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά

Συνεπώς, σύμφωνα με αυτή την ερμηνεία, ο ρόλος των φυσικών και μη αναγκαίων επιθυμιών στην επικούρεια φιλοσοφία είναι σαφής και έγκειται στο γεγονός πως οι επιθυμίες αυτές ποικίλλουν τόσο την κινητική όσο και την καταστηματική ηδονή (απάντηση στο τρίτο πρόβλημα). Επιπλέον αυτή η διαθέσιμη ποικιλία της ηδονής εξασφαλίζει πως ο επικούρειος Σοφός δεν ζει μια πληκτική ζωή αλλά αντίθετα μπορεί να έχει ένα σύνολο από προτιμήσεις που καθιστούν τη ζωή του πιο ενδιαφέρουσα (απάντηση στο πρώτο πρόβλημα). Το στοιχείο που πρέπει να τονίσουμε και πάλι σε αυτό το σημείο είναι πως οι προτιμήσεις αυτές συνοδεύονται πάντα από τη γνώση του Σοφού πως υπάρχει η πιθανότητα να μη μπορεί, λόγω των συνθηκών, να ικανοποιήσει τις φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες του ή να απολαύσει την ποικιλία της καταστηματικής του ηδονής με τα μέσα που προτιμά. Η αδυναμία αυτή όμως δεν θα του γεννήσει ταραχή ακριβώς επειδή γνωρίζει πως η ικανοποίηση των φυσικών και αναγκαίων του επιθυμιών μπορεί να πραγματοποιηθεί εξίσου τόσο με προτιμητέα όσο και με μη προτιμητέα μέσα και η ικανοποίηση αυτή θα του προσφέρει το ίδιο μέγεθος ηδονής (Κ.Δ. 18).

Συμπερασματικά, σύμφωνα με την ανάλυσή μας, η ερμηνεία ποικιλίας της ηδονής μπορεί να εξηγήσει με περισσότερη σαφήνεια τον τρόπο με τον οποίο οι φυσικές και μη αναγκαίες επιθυμίες εντάσσονται στο επικούρειο φιλοσοφικό σύστημα. Ο Σοφός δεν ακολουθεί αναγκαία έναν ασκητικό τρόπο ζωής αλλά αντίθετα είναι δυνατό να έχει μία πληθώρα από προτιμήσεις προκειμένου να είναι πάντοτε δυνατή η ποικιλία της ηδονής. Ηθικό πρόβλημα θα υπήρχε μόνο στην περίπτωση που ο Σοφός αναγνώριζε κάποιο από αυτά τα μέσα ως αυτοσκοπό, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των πολλών. Σε αντίθετη περίπτωση, τίποτα δεν φαίνεται να τον εμποδίζει να απολαύσει την ποικιλία της ηδονής. Συνεπώς, ο επικούρειος Σοφός δεν είναι ούτε ο κοιλιόδουλος φιλοσοφημένος Λούκουλος που μας περιγράφει ο Τιμοκράτης μα ούτε, αντίθετα, ο ασκητής που αρνείται κάθε μορφή πολυτέλειας ζώντας έναν οριακά κυνικό τρόπο ζωής. Αντίθετα, είναι ο άνθρωπος που αντλεί τη μέγιστη δυνατή ηδονή (καταστηματική ηδονή) τόσο από την πολυτέλεια όσο και από τον ασκητικό τρόπο ζωής εξίσου. Με απλά λόγια, η στάση του επικούρειου Σοφού απέναντι στις φυσικές και μη αναγκαίες ηδονές μπορεί να αποτυπωθεί ως εξής: «Μπορεί σήμερα να έχουμε το πολυτελέστατο των γευμάτων στο τραπέζι μας και θα το απολαύσουμε με χαρά ως τέτοιο, μα εάν αύριο η τύχη φέρει στο τραπέζι μας μόνο ψωμί και νερό θα είμαστε εξίσου χαρούμενοι γιατί και πάλι η πείνα μας θα είναι ικανοποιημένη».

ο Dimas: «Φυσικά και διαφορετικές ηδονές μπορούν να γίνουν αντιληπτές και γίνονται αντιληπτές όταν βρισκόμαστε σε κατάσταση αταραξίας. Νιώθουμε ευχαρίστηση γνωρίζοντας πως ο θάνατος είναι τίποτα για εμάς αλλά η ηδονή αυτή είναι διαφορετική από την ανακούφιση που νιώθουμε όταν πειστούμε πως ο φόβος του θανάτου είναι κενός»· DIMAS 2015, 175, δική μου μετάφραση. Η παραπάνω παρατήρηση του Dimas αναδεικνύει το γεγονός πως τόσο η σωματική όσο και η πνευματική ηδονή δύνανται να ποικίλουν όταν το υποκείμενο βρίσκεται σε *εὐσταθές σαρκός κατάστημα*, βιώνοντας καταστηματική ηδονή.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- ANNAS, J. 1989. Epicurean emotions. *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 30(2): 145-64.
- _____, 1993. *The Morality of Happiness*. Oxford: Oxford University Press.
- _____, 1995. Virtue as a Skill. *International Journal of Philosophical Studies* 3(2): 227-43.
- ARMSTRONG, D. 2008. 'Be Angry and Sin Not': Philodemus versus the Stoics on Natural Bites and Natural Emotions. Στο: J. FITZGERALD (επιμ.), *Passions and Moral Progress in Greco-Roman Thought*. London/New York: Routledge, 79-121.
- ARMSTRONG, D. & McOSKER, M. 2020. *Philodemus, On Anger* (Vol. 45). Atlanta: SBL Press.
- BRUNSCHWIG, J. 1986. The Cradle Argument in Epicureanism and Stoicism. Στο: M. SCHOFIELD & G. STRIKER (επιμ.), *The Norms of Nature: Studies in Hellenistic Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 113-44.
- COOPER, J. M. 1999. *Reason and Emotion: Essays on Ancient Moral Psychology and Ethical Theory*. Princeton: Princeton University Press.
- DIMAS, P. 2015. Epicurus on Pleasure, Desire, and Friendship. Στο: Ø. RABBÅS, E. K. EMILSSON, H. FOSSHEIM, & M. TUOMINEN (επιμ.) 2015, 164-82.
- _____, 2019. Pleasure and Human Good in Epicurus. Στο: V. CASTON (επιμ.), *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, 57. Oxford: Oxford University Press, 309-41.
- ERLER, M. & SCHOFIELD, M. 1999. Epicurean ethics. Στο: K. ALGRA κ.ά. (επιμ.), *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 642-74.
- GOSLING, J. C. B. & TAYLOR, C. C. W. 1982. *The Greeks on Pleasure*. Oxford: Oxford University Press.
- LIEBERSOHN, Y. Z. 2018. Epicurus' Varietas and ἡ κινητική ἡδονή. *Mnemosyne* 71(5): 777-98.
- LONG, A. A. & SEDLEY, D. N. 1987. *The Hellenistic Philosophers* (2 τόμοι). Cambridge: Cambridge University Press.
- MITSI, P. 1988. *Epicurus' Ethical Theory: The Pleasures of Invulnerability*. Ithaca/London: Cornell University Press.
- NIKOLSKY, B. 2001. Epicurus on pleasure. *Phronesis* 46(4): 440-65.
- NUSSBAUM, M. 1994. *The Therapy of Desire: Theory and Practice in Hellenistic Ethics*. Princeton: Princeton University Press.
- PROCOPE, J. 1993. Epicureans on anger. Στο: G. MOST, H. PETERSMANN, & A. M. RITTER (επιμ.), *Philanthropia kai eusebeia: Festschrift für Albrecht Dihle zum Geburtstag*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 363-86.
- PUGLIA, E. (έκδ.) 1988. Demetrio Lacone, *Aporie testuali ed esegetiche in Epicuro (PHelc. 1012)*. La Scuola di Epicuro, 8. Nalopi: Bibliopolis - Edizioni di Filosofia e Scienze, 81-83.
- RABBÅS, Ø., EMILSSON, E. K., FOSSHEIM, H., & TUOMINEN, M. (επιμ.) 2015. *The Quest for the Good Life: Ancient Philosophers on Happiness*. Oxford: Oxford University Press.
- RIST, J. M. 1972. *Epicurus: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TSOUNA, V. 2007. *The Ethics of Philodemus*. Oxford: Clarendon Press.

- _____, 2020. Aristippus of Cyrene. Στο: D. C. WOLFSDORF (επιμ.), *Early Greek Ethics*. Oxford: Oxford University Press, 380-411.
- WARREN, J. 2002. *Epicurus and Democritean Ethics: An Archaeology of Ataraxia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____, (επιμ.) 2009. *The Cambridge Companion to Epicureanism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WOOLF, R. 2004. What kind of hedonist was Epicurus? *Phronesis* 49(4): 303-22.
- _____, 2009. Pleasure and desire. Στο: J. WARREN (επιμ.) 2009, 158-78.
- ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ, Γ. (εισαγ. - μτφρ. - σχόλια) 2009. *Επίκουρος, Ηθική: Η θεραπεία της ψυχής*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.

Πουλακίδας Παναγιώτης
Διδάκτωρ Φιλοσοφίας
Τμήμα Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Πατρών
panroulakidas@gmail.com